

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Riigiteaduste instituut

Bakalaureusetöö

Mattias Jõesaar

**WILSONIANISMI MÕJUD USA VÄLISPOLIITIKAS: JUHTUMIUURING 1999.
AASTA NATO OPERATSIOONI ALLIED FORCE'I KOHTA**

Juhendaja: Urmet Tomp, MA

Tartu 2012

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....

Mattias Jõesaar

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Wilsonistlik välispoliitika 20. sajandil	7
1.1. Külma sõja periood	7
1.2. Külma sõja järgne periood	12
2. Jugoslaavia sõjas ja Kosovo konflikt	16
2.1. Jugoslaavia sõjad	17
2.2. Kosovo konflikt	21
3. Rambouillet' rahuleping ja operatsioon Allied Force	27
3.1. Rambouillet rahuleping	27
3.2. Operatsioon Allied Force	30
Kokkuvõte	36
Kasutatud kirjandus	39
Summary	41

Sissejuhatus

1999. aastal ründas NATO Kosovos toimunud etnilise konflikti tõttu Jugoslaavia Liitvabariiki. Sõjalises sekkumises ei kasutatud maavägesid, vaid piirduti õhurünnakutega Jugoslaavia vägede ja tsiviil- ning militaarotstarbeliste strateegiliste objektide vastu. Antud teema „Wilsonianismi mõjud USA välispoliitikas: juhtumiuuring 1999. aasta NATO operatsiooni Allied Force'i kohta” annab ülevaate USA välispoliitilise wilsonistliku¹ lähenemise rakendamise kohta Kosovo juhtumi näitel. Wilsonistlikule välispoliitilisele lähenemisele pani aluse USA president Woodrow Wilson, kuid antud bakalaureusetöös on käsitletud wilsonianismi vormi, mida on rakendanud USA alates Külma sõja algusest, mil antud lähenemine taas värskemal kujul esile kerkis. Põhiprobleem seisneb selles, kuidas laiendab USA oma mõjuvõimu, sekkudes sõjaliselt inimõiguste ja demokraatia kaitseks konfliktidesse. Töö erineb varemkirjutatuist (Auerswald 2004; Byman, Waxman 2000; Ker-Lindsay 2009; Layne 2006; Ninkovich 1999; Steigerwald 1994; Talbott 2000) selle poolest, et on käsitletud eraldi küll 1999. aasta Kosovo juhtumit ja NATO tegevust sellest, NATO tegevuse õigustatust antud konfliktis, USA välispoliitilisi lähenemisi ja wilsonianismi, kuid otseselt ei ole seletatud USA wilsonistlikku filosoofiat välispoliitikas ning selle mõju operatsioon Allied Force'i elluviimisele.

Töö eesmärgiks on tõestada, et operatsioon Allied Force ei olnud pelgalt sekkumine humanitaarkaalutlustel, vaid wilsonistlikust filosoofiast tingitud vahend kindlustada mõjuvõim Euroopas (Layne 2006:2). Eesmärgi täitmiseks on vaja leida vastus põhiküsimusele: kuidas mõjutas wilsonianism USA otsuseid Kosovo kriisi lahendamisel? Antud põhiküsimusele vastuse leidmiseks ja töö eesmärgi täitmiseks tuleb raamistada 20. sajandi wilsonistliku välispoliitika kontseptsioon, tuua välja faktid Kosovo poliitika ja strateegiliste lähenemiste kohta ning lõpetuseks paigutada operatsioon Allied Force wilsonistliku USA välispoliitika otsustusprotsessi. Bakalaureusetöö eeldatavaks järelduseks on see, et USA astus NATO toel Kosovo konflikti wilsonistlikust välispoliitilisest lähenemisest tulenenud kaalutlustest.

¹ Välispoliitilist ideoloogiat, millele pani aluse W. Wilson, kutsutakse inglise keeles enamasti *Wilsonianismiks*, harvem *Wilsonismiks*. Antud töös kasutan enamkasutatud terminit „wilsonianism”, kuid omadussõnana antud välispoliitilise lähenemise kirjeldamise kasutan sõna „wilsonistlik”, mis on eesti keelele omasem.

Töö koosneb kolmest peatükist, mis jagunevad vastavalt uurimisülesannetele. Esimene peatükk on jaotatud kaheks: wilsonistliku USA välispoliitika areng Külma sõja perioodil ning Külma sõja järgsel ajastul. Külma sõja aegne wilsonistlik välispoliitiline suundumus on oluline välja tuua seetõttu, et näidata, kuidas ja milliseks kujunes see vastasseisu tõttu Nõukogude Liiduga. Külma sõja wilsonianismi aluseks võtan Trumani, Eisenhoweri ja Reagani doktriinid. Ohio ajaloo professor David Stiegerwald on väitnud oma raamatus "*Wilsonian Idealism in America*" (1994), et wilsonianism ehk lühidalt Ameerika liberaalse ideoloogia eksportimine välismaailma taastas oma keskse rolli USA välispoliitilise strateegia elluviimisel pärast Külma sõja lõppu. Rahvusvaheliste suhete teoreetiku Christopher Layne'i hinnangul ei tulnud aga wilsonistlik lähenemine pärast Külma sõja lõppu tagasi, sest see polnud kuhugi kadunud. Wilsonistlikku lähenemist pärssisid Külma sõja jooksul vaid USA ja Nõukogude Liidu vahelise vastasseisu geopoliitilised aspektid. Ka Külma sõja ajal ei olnud liberaalne aluspõhi USA välispoliitilisest strateegiast kadunud, seda vaid varjutas NL-i ja USA rivaalitsevatest suhetest tingitud reaalpoliitika (Layne 2006:118). Siinkohal tuleb märkida, et antud bakalaureusetöös on aluseks Christopher Layne'i seisukoht, sest Teine maailmasõda põhjustas võimuvahetuse, kui Euroopa riigid olid mahasurutud ja USA väljus seetõttu sõjast suurema võitjana. Saavutatud võimu oleks USA erinevates maailma paikades võitlust pidades kasutanud ka ilma Külma sõja aegse vastasseisuta. Jaotus Külma sõja aegseks ja Külma sõja järgseks perioodiks on tehtud selleks, et vaadelda USA välispoliitilist strateegiat peamise rivaali Nõukogude Liidu olemasolu ajal ja selle jätku pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist, võttes aluseks George H. W. Bushi ja Bill Clintoni tegutsemise.

Esimesest peatükist lähtub teine, mis räägib spetsiifilistest USA ja NATO otsustest Jugoslaavia lagunemisel, millest tulenesid ka hilisemad otsused Kosovo olukorra lahendamiseks. Et Kosovo olukorda ja lääneriikide sekkumist mõjutasid suurel määral ka Kosovo konfliktile eelnenud sõjad lagunevas Jugoslaavias, siis pühendan nende teise peatüki esimese poole. Teise peatüki teine osa piiritleb juba konkreetsemalt Kosovo situatsiooni ja NATO riikide otsuseid selle konflikti lahendamiseks. Antud peatüki eesmärgiks on näidata NATO Balkani-poliitika arengut president George H.W. Bushi ning Bill Clintoni ajal ning kriisikäsitluse muutusi nii Bosnia kui ka Kosovo konfliktides.

Kolmandas peatükis analüüsin Rambouillet' rahulepingut ja USA armeele esitatud uurimust (Nardulli, Perry, Pirnire, Gordon, McGinn 2002) Kosovo sõjaliste operatsioonide kohta. Siinkohal tuleb määrata peamised otsused, mis viisid operatsioonini Allied Force ja

missugused otsused millistel kaalutlustel võeti vastu konflikti ajal. Antud peatükis kasutan sekundaarallikatena ka eelnevalt kasutatud analüüse Rambouillet' kohta (Crawford 2001-2002, Hehir 2006). Kolmandas peatükis kasutan eelneva kahe peatüki teoreetilist andmestikku Kosovo ning wilsonianismi kohta ning kasutan neid antud dokumentide analüüsil.

Töö tugineb eelnevalt koostatud teadusartiklidel ja raamatutel, mis käsitlevad wilsonistlikku välispoliitilist maailmavaadet (Finlan 2009; Hoffmann 1995; Howard 1972; Lagon 1992 ja 1999; Layne 2006; Ninkovich 1999; Russell 2000; Satterthwaite 1972; Stiegerwald 1994), Kosovo konflikti (Caplan 1998; Crawford 2001-2002; Ker-Lindsay 2009; Paris 2002; Webber 2009) ning dokumentidel, mille järgi hinnata USA välispoliitilisi otsuseid (Rambouillet rahuleping; Nardulli, Perry, Pirnir, Gordon, McGinn 2002). Töös kasutan kvalitatiivset meetodit. Töö loogika põhineb deduktsioonil – lähenemine Kosovo konfliktile oli tingitud wilsonianismist USA välispoliitikas. Andmed pärinevad Tartu Ülikooli raamatukogus kättesaadavates andmebaasidest ning USA Kongressi raamatukogu andmebaasist.

Andmestikuga seotud probleemid seisnevad selles, et Kosovo konflikt on põhjustanud ka seda käsitlenud teadlaste hulgas poolehoidu ja vastumeelsust, mis tihtilugu väljendub artiklite kallutatuses selle õigustamisele ja hukkamõistmisele. Seetõttu võib tekkida probleeme andmete objektiivsusega. Siiski pole kõik Kosovo konflikti uurivad teadlased kaldunud subjektiivsusesse. Probleemi lahendab ka see, kui kasutada nii poolehoidu kui ka vastumeelsust väljendavaid teadusartikleid, et mitte võtta antud küsimuses ühele poolele kallutatud subjektiivset positsiooni. Teiseks probleemiks on wilsonianismi mõiste tähendus. Probleemi aitab lahendada wilsonianismi arengu mõjutegurite väljatoomine Külma sõja algusest ning Trumani, Eisenhoweri ja Reagani doktriinide kõrvutamise ja võrdlus, mis sellele lähenemisele teatava omanäolise joone annab.

1. Wilsonistlik välispoliitika 20. sajandil

20. sajandi Ameerika internatsionalismi peamiseks tunnuseks on olnud kinnisideed globaalsetest ohtudest. Esmalt kerkisid sellised kinnisideed esile Woodrow Wilsoni valitsemise ajal. Wilsoni internatsionalismi võib nimetada idealistlikuks, sest ta soovis võidelda sõda kurjuse vastu. Siiski pole wilsonianism oma küpses vormis sugugi mitte utoopiline doktriin, mis rajaneks naiivsel soovil teha head (Ninkovich 1999:48). Wilsonianism tähendab maailma muutmist ohutuks paigaks demokraatia jaoks ning wilsonianismi võib pidada internatsionalismi vormiks, mida ajendab hirm demokraatia kadumise ees (*ibid*:1999:64).

Wilsonistlikud ideaalid rajanevad usule saavutada diplomaatias praktiline moraalsus ning seejuures peaks moraal olema üleüldiselt kehtiv. Rahvusvaheline kogukond on vastutav rahvusriikide püsijäämise eest vastavalt rahvusvaheliselt tunnustatud käitumisnormidele (Russell 2000:162). Wilsonistliku välispoliitika juures on oluline ka majandus, sest Wilson uskus rahvusvahelise vabakaubanduse liberaliseerivasse jõudu. Oluline on ka demokraatia levitamine väljaspool USA-d, sest on vähem tõenäoline, et demokraatlikud riigid USA-d ründaks. Rahvusvaheline kaubandus aitab kaasa USA majandusele ning riikidevaheline vabakaubandus vähendab sõjaohtu (Layne 2006:124).

Wilsonistlikku liberaalset lähenemist võib pidada ka hegemooniliseks ideoloogiaks, sest see on sallimatu konkureerivate poliitiliste ideoloogiate suhtes. Selle üheks põhimõtteks on arusaam, et sõda on halb ning seda põhjustavad halvad inimesed. Rahu tagamiseks tuleb halvad inimesed muuta headeks. Seetõttu on USA antud ideoloogiat järgides „headust” eksportinud justkui ristsõdija. Et ebademokraatlikud riigid on USA-le ohtlikud, tuleb ebademokraatlik režiim julgeoleku tagamiseks demokraatlikuks muuta (Layne 2006:120-122). Kuna Külma sõja ajal oli USA peamiseks ebademokraatlikuks vaenlaseks ehk ohuks Nõukogude Liit, siis järgnev alapeatükk on pühendatud wilsonianismi arengule Külma sõja perioodil.

1.1 Külma sõja periood

Viie aasta jooksul pärast teist maailmasõda, mil pinged Nõukogude Liidu ja USA vahel olid järjest kasvamas, jõudsid Washingtoni poliitikakujundajad arusaamale, et Nõukogude Liitu

huvitas kommunismi levik ning Nõukogude Liidul oli ka piisavalt tahet ja võimsust, et esitada väljakutse Ameerika variandile uuest maailmakorrast. 1950. aastaks olid ideoloogilised jõujooned välja kujunenud ning algas Külma sõda. USA poliitikakujundajad jõudsid veendumisele, et Nõukogude võim oli enda jaoks taasavastanud globaalsed ideoloogilised ambitsioonid. Seejärel kerkisid esile wilsonistlikud hirmud ohust demokraatiale. Taastärrganud wilsonianismil puudus aga üks teatav omadus – utopism - mis paljude jaoks on olnud wilsonianismi keskseks tunnuseks. Wilsonianism oli lahti öelnud perfektsionismist. Tavalise institutsionalismi haruna oli varem pidanud wilsonistlik maailmakäsitlus tegelema probleemidega, mis vaid episoodiliselt segasid globaalse liberaalse tsivilisatsiooni esilekerkimist, kuid nüüdseks oli see lähenemine muutunud igavikulise ohu tõttu rutiinseks – selle elluviimine oli muutunud igapäevatööks. Vastupidiselt traditsioonilisele geopoliitilisele loogikale oli wilsonianism muutunud Külma sõja realismiks (Ninkovich 1999:146).

Teise maailmasõja järgse USA välispoliitika üheks olulisemaks suunajaks oli USA välisteenistuse karjääridiplomaat ning Nõukogude ekspert George F. Kennan. Pärast sõda valitses Washingtonis kommunismi ja Nõukogude Liidu osas segadus ning Kennanist sai esimene, kes tuli välja ohjeldamispoliitika ideega. Kennan leidis juba sõja ajal Moskvast USA saatkonnas töötades, et USA ei suuda luua sõbralikke suhteid niivõrd ksenofoobse ja tagurliku riigiga kui seda on Nõukogude Liit. Ta ennustas ette, et Nõukogude Liit soovib oma võimupiire üha kaugemale lükata ning ainsaks tõeliseks takistuseks sellele on kujundada kannatlikult, pikaajaliselt ja valvsalt töötav vastujõu poliitika, mis töötaks igal ajal ja igal pool Nõukogude laienemispoliitika vastu. Ta leidis, et Nõukogude Liit ei olnud vastuvõtlik küll tervele mõistusele, kuid samas vägagi tundlik jõu loogikale, mistõttu tuli nendega tegelemisel lähtuda traditsioonilistest diplomaatiatehnikatest (Ninkovich 1999:148-149).

Kennan oli oma vaadetelt pessimistlik antiliberaal, kuid irooniliselt tugevdas ta optimistlikku ameerikalikku arusaama tavapärase internatsionalismi triumfist, kuna realism, mille nägemus progressist ja inimloomusest on süngem, ei pakkunud mingit põhjust lootuda antud situatsiooni arengut. Seda seetõttu, et Kennani ohjeldamispoliitika tunnuseks oli eeldus, et kui suudetakse vältida sõda, siis hilisem ajalugu annab sellele positiivse hinnangu ja teatud hetkel saab kommunismi õõnsus kõigile selgeks. Kennan ei suutnud oma ohjeldamispoliitikale anda realismi maiku, sest vastupidiselt tema soovidele sai sellest alus sõjaliseks vastasseisuks.

Kennan ise oli soovinud ohjeldamispoliitikat kasutada poliitiliste vahenditega. Seega muutus USA poliitika omasemaks Rooseveltile, mida Kennan ise oli varem naeruvääristanud (Ninkovich 1999:150-151).

Kennan oli suutnud määratleda Nõukogude Liitu kui vaenulikku jõudu ning samuti pakkuda Kolmanda maailmasõja ärahoidmiseks ohjeldamisstrateegia, kuid ta ei suutnud väljendada põhjapanevat ajaloolist konteksti, mille raames mõista Nõukogude ohtu või 20. sajandi ajalugu. Tema nägemuses, mis erines Euroopa jõudude tasakaalu traditsioonist, oli ohjeldamine Lääne-Euroopa (kus euroopaliku võimude tasakaalu taastamine oli alles pooleliolev) kommunistlikuks muutumise ärahoidmiseks ajutine poliitika. Selles mõttes erinesid tema vaated tavapärasest internatsionalismist, mida ameeriklased ohjeldamispoliitikast eeldasid. Seega pole imekspandav, et tema olukorra määratlus ja väljapakutud lahendus võeti üle ainsa säilinud Ameerika institutsionalismi vormi – wilsonianismi – poolt. Sellega taastus wilsonistlik nägemus ohust ja institutsionaliseerusid neo-wilsonistlikud lahendused (Ninkovich 1999:152).

Külma sõja wilsonistliku välispoliitilise suundumuse ilmingud said kinnitust Trumani doktriiniga. 1947. aasta 21. veebruaril teatas Briti valitsus USA valitsusele, et sama aasta 1. aprilliks lõpetavad nad oma siseriiklike probleemide tõttu sõjalise ja majandusliku abi andmise Kreekale ja Türgile. Britid lootsid, et USA võtab mõlemas riigis antud kohustused üle. President Harry Trumani administratsioonile sai selgeks, et ilma USA abita võtavad Nõukogude Liidu poolt toetatud kommunistlikud partisanid võimu Kreekas üle ning seetõttu jääks Türgi geopoliitiliselt väga keerulisse olukorda. Lisaks tekkis oht, et Vahemere idakalda ja Lähis-Ida alad võivad samuti sattuda kommunistliku valitsemise alla. 12. märtsil 1947. aastal esines president Truman Kongressi ees teatega, et USA peab koheselt ja otsustavalt Kreekale ja Türgile abi pakkuma. Kongress nõustus USA välispoliitika muutmisega 22. maiks. Presidendi sõnumist sai Trumani doktriin, mille põhimõtteks oli abistada kommunistliku agressiooni ohus vaba maailma riike. Antud doktriinist kasvas välja ka Marshalli plaan (Satterthwaite 1972:74).

Truman kuulutas ka oma hilisemates kõnedes, et USA poliitikaks peab olema vabade rahvaste kaitse, kes on osutamas vastupanu relvastatud vähemuse või välisest survest tuleva ikka alla sattumisele. Sellise ühepoolse internatsionalismi amerikaniseerumise väljakuulutamise ei olnud ironilisel kombel omane Trumanile kui rahvusvaheliste

organisatsioonide tulisele pooldajale. Antud lähenemisega sai võimatuks USA tagasipöördumine sõjajärgsesse isolatsiooni (Ninkovich 1999:155-156).

President Dwight Eisenhower jätkas oma eelkäija president Trumani poliitikat Lähis-Idas. Eisenhoweri poliitikat määras aga alaline Iisraeli ja Araabiamaade vaheline konflikt, mistõttu tuli võtta oma eelkäijast tasakaalustatum lähenemine. Eisenhower rõhus piirkondlike julgeolekupaktide loomisele Nõukogude Liidu eemalehoidmiseks Lähis-Idast. Ehkki USA tervitas Kreeka, Türgi ja Jugoslaavia vahelise koostöölepe sõlmimist, oli Eisenhoweri administratsiooni huvides Lähis-Ida piirkond ning Bagdadi paktiga loodud Türgi ja Iraagi Vastastikuse Koostöö leping (CENTO). Lisaks sellele osales USA Eisenhoweri valitsemise ajal Türgi ja Pakistani vahelise koostöölepingu loomise juures aastal 1954. Türgi ja Iraagi Vastastikuse Koostöö lepinguga liitusid hiljem ka Suurbritannia, Iraan ja Pakistan. Antud liidu ametlikuks eesmärgiks oli otseselt vastu seista kommunismile, mitte tegeleda regioonivälise probleemidega, nagu näiteks Palestiina küsimusega (Howard 1972:86-88).

Eisenhoweri doktriin, mis põhines Trumani doktriinil, kuulutati välja pärast Suessi kriisi, 9. märtsil 1957. aastal. Tegemist oli Kongressi ühise resolutsiooniga, mille järgi anti presidendile õigused teha koostööd ja abistada iga riiki või riikide gruppi (Bagdadi pakt) Lähis-Ida piirkonnas, mis palub abi majandusliku tugevuse saavutamiseks, eesmärgiga säilitada riiklik iseseisvus. USA pidas oma riiklike huve ning maailma rahu silmas pidades hädavajalikuks säilitada Lähis-Ida riikide terviklikkuse säilitamine. USA oli seega valmis kasutama oma relvajõude, et abistada iga riiki või riikide gruppi, mis palub abi kommunistlike riikide agressiooni eest. USA julgeolekuabi poliitikat toetasid ametlikult USA Kongress, Kreeka, Türgi ja Iraan, kuid Araabia riikidest vaid Liibanon ja Iraak. Süüria keeldus USA emissari vastu võtmast ning olukord Jordaania oli nii tõsine, et emissaril paluti seda riiki üldse mitte külastada. Seega ei olnud tegelikkuses Eisenhoweri doktriin selline poliitika, milliseks ta kujundatud oli (Howard 1972:89-90).

Ehkki Eisenhoweri doktriin puudutas põhiliselt Lähis-Ida regiooni, andis ta Teise maailmasõja järgse maailma wilsonistlikule välispoliitilisele arusaamale juurde 1954. aastal Indohiina olukorda kirjeldades doominoteoria mõiste. Eisenhower ütles, et kui langeb Indohiina, langeb ka ülejäänud Lõuna-Aasia ning selle tagajärjel on võimatu ennast olukorrast mingil moel eraldada. Antud doominoteoria sai wilsonistliku USA välispoliitika juures sõjalise sekkumise üheks põhjendavaks argumendiks (Ninkovich 1999:191-192).

1970. aastatel Nõukogude Liidu ja USA vaheline pingelõdvenduspoliitika lõppes Ronald Reagani presidendiks valimisega 1981. aastal. Kui Reagan ametisse asus, pidas ta Nõukogude Liitu süüdlaseks kõikides toona maailmas aset leidnud rahutustes ning leidis, et kui Nõukogude Liit ei osaleks selles „doominomängus” (viidates doominoteooriale), ei oleks maailmas ka ühtki tulipunkti. Ametisse asudes soovis ta taastada täielikult wilsonistlikel põhiprintsiipidel põhineva välispoliitika. Oma eesmärkide saavutamiseks kasvas ta riigi kaitse-eelarvet, vähendades samas siseriiklikke kulusid, öeldes, et kaitsekulutused ei ole lihtsalt üheks eelarvepunktiks, vaid tuleb kulutada nii palju kui vaja (Ninkovich 1999:259-260).

Reagani administratsioon võttis vastu poliitika, mis tähendas osalemist piirkondlikes konfliktides Kolmanda maailma riikides, millest võttis vastaspoolel osa Nõukogude Liit. Reagani doktriini nime all tuntud poliitika tähendas otseselt sissiliikumiste toetamist Kolmanda maailma riikides, mida juhtisid Nõukogude Liidu toetatud valitsused. Selle eesmärgiks oli antikommunistlike vastupanuliikumiste abistamine, et destabiliseerida totalitaarseid režiime ja takistada neil ühiskonna üle kontrolli võtmast. Antud poliitikat rakendati Afganistanis, Nicaraguas, Angolas ja Kambodžas. Tegemist oli uuendatud variandiga wilsonistlikust ohjeldamispoliitikast. Reagani doktriin nägi ette midagi enamat, kui lihtsalt ohjeldamine, üritades muuta riike, mis bipolaarses maailmas eelnevatel aastatel olid sattunud Nõukogude mõjuvõimu alla, Nõukogude Liidu jaoks kulukaiks liitlaseiks. Teisest küljest oli see ka midagi vähemat, kui ohjeldamispoliitika, sest USA väed otseselt piirkondlikes konfliktides ei osalenud, vaid lahingtegevuses kasutati kohalikke (Lagon 1999:39). Oma tegevuses kasutas USA ära oma poliitilisi ja diplomaatilisi ressursse. Nende liitlaseks Afganistani sõjas oli Pakistan, Nicaragua sõjas Honduras, Angola sõjas Zaire ja Kambodža sõjas Tai. Nende riikide huvideks lisaks oma soosija USA huvide eest seismisele oli piirata Nõukogude mõju ja naaberriigist tuleneva vägivalda edasikandumist oma riigi territooriumile (Lagon 1992:46).

1980. aastate lõpus hakkas Nõukogude Liit ja selle mõjujõud maailmas kokku varisema. Külma sõda oli ideoloogiline maraton, mille kõige olulisemaks küsimuseks oli see, kumb võistlejatest jõuab elusana üle finišijoone. Selle põhjuseks oli vähemal määral USA Külma sõja aegne ideoloogia ning suuremal määral Nõukogude kommunismi nõrkus. Nõukogude Liidu katastroofilise püüde kõrval sotsialismi taaslustada tundus USA Külma sõja aegne

wilsonianism jõuline. Ehkki USA soov Külma sõda jätkata oli järkjärguliselt vähenemas, oli USA eeliseks see, et riiklik julgeolekusüsteem ja ülemaailmne liitlassüsteem edukalt institutsionaliseerunud, mida aga ei saanud öelda Nõukogude Liidu kohta (Ninkovich 1999:269).

Külma sõja aegne wilsonianism tähendas USA jaoks Nõukogude Liidu ohjeldamist kolmandate riikide kaudu. Neid riike üritati kaasata või hoida läänelikus liberaaldemokraatlikus tsivilisatsioonis, pakkudes neile demokraatia kaitsmiseks nii rahalist kui sõjalist abi ning loodi erinevaid riikidevahelisi koostöölepped, liite ja pakke, mille eesmärgiks oli vastu seista kommunismile. Oluliseks lisanduseks wilsonistlikule lähenemisele Külma sõja ajal oli doominoteooria mõiste, nagu lk 10 sai välja toodud.

1.2. Külma sõja järgne periood

Nõukogude Liidu kokkuvarisemine tähendas rahvusvaheliste suhete teoretiku Christopher Layne'i (2006:118-119) sõnul seda, et päevavalgele tuli USA suur strateegia ning selle liberaalsed ideoloogilised alged, mida olid varem varjutanud Nõukogude Liidu ja USA vahelise rivaliteedi geopoliitilised aspektid. Tema sõnul usuvad tänased USA poliitikakujundajad, et USA võib kaitstud olla üksnes sellises maailmas, mida on kujundatud USA liberaalse ideoloogia vaimus. USA suur strateegia tähendab USA haavatavuse vähendamist täieliku julgeoleku saavutamise abil.

Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist oli USA ülejäänud maailmast üle nii sõjaliselt kui ka majanduslikult. USA Külma sõja järgne roll maailmas ja riiklikud huvid lähtusid laienemise põhimõtetest. Pärast Nõukogude Liidu langemist oli USA-l võimalus ja võime rakendada enam kontrolli rahvusvahelise poliitilise süsteemi üle ning samaaegselt suurendada oma jõudu. Külma sõja järgsel perioodil olid riskid mõjujõu laiendamiseks väikesed ja võimalik kasu aga suur, mistõttu USA on laiendanud oma strateegilist ulatust, kuna neil on olnud selleks motiiv, vahendid ja võimalused (Layne 2006:2).

Christopher Layne'i järgi ei muutnud ka 2001. aasta 11. septembri sündmused USA suuremat strateegiat arvestades midagi. Pärast 11. septembri traagilist sündmust jätkas USA geopoliitilist domineerimist, kuid antud sündmus andis USA-le põhjenduse läbi viia poliitikaid, mida nad soovisid teha niikuinii: muuta Iraagi režiimi, laiendada USA võimu

Lähis-Idas ja Kesk-Aasias ning suurendada kaitsekulutusi. George W. Bushi administratsiooni eesmärgiks oli USA julgeoleku tagamine Ameerika Ühendriikide võimu laiendamise ja hegemoonia jätkamise abil. Sellist poliitikat läbi viies jätkas ta strateegilist käitumist, mida USA on alates 1940. aastatest järginud. USA laiem strateegia viimase kuue kümnendi jooksul on olnud laienemine väljapoole Põhja-Ameerika kontinenti. Tähtsaimad piirkonnad on olnud Lääne-Euroopa, Ida-Aasia ja Pärsia laht (Layne 2006:2-3).

Külma sõja järgse ajastu esimeseks suuremaks katsumuseks USA jaoks oli Lahesõda. See oli esimeseks suuremaks kriisiks, mis ei tulenenud USA ja Nõukogude Liidu vahelisest rivaliteedist. Nõukogude Liit oli Lahesõja toimumise ajaks muutunud oma varasema olemuse haledaks varjuks ja Mihhail Gorbatšov oli ametis oma laguneva riigi koguka rahvamassi koos hoidmisega. Euroopas oli langenud Raudne eesriie ning allasurutud Ida-Euroopa rahvad olid püüdnud kapitalismi ja demokraatia poole. Külmas sõjas võiduka USA jaoks tähendas bipolaarse maailma kokkuvarisemine uut algust, mida toonane president George Bush nimetas uue maailmakorra alguseks. Ainsaks teeks oli kapitalism ja liberaaldemokraatia. Iraagi sissetung Kuveiti 1990. aasta lõpus aga jättis lootusrikka uue ajastu algusele tumeda jälje. Saddam Hussein juhitud Iraagi sissetung oma naftarikka naabri aladele mõisteti ÜRO-s avalikult hukka. President George Bush, keda toetas tema lähedasim liitlane Suurbritannia, soovis aga veelgi jõulisemat vastust. Loodi mitmekesine koalitsioon riikidest, kes samuti soovisid kriisi lahendada jõuga, kelle hulka kuulusid näiteks nii Prantsusmaa, Pakistan kui ka Egiptus. Kui koalitsiooni luureteenistused olid satelliitpildidelt avastanud, et suur hulk Iraagi tanke on liikumas Saudi Araabia piiri suunas, otsustasid ka konservatiivsemad Pärsia lahe äärsed riigid nõustuda USA ja teiste liitlasriikide vägede paiknemisega nende riikide piirides, et hoida ära võimalik sissetung Iraagi poolt (Finlan 2009:6-7).

Puhtsõjanduslikult kerkis Pärsia lahe kriis USA jaoks esile heal ajal, sest pika Külma sõja tõttu paiknes tohutul hulgal USA tava- ja tuumarelvastust Euroopas. Täieliku kokkusattumusena oli Lahesõja stsenaariumi jaoks varem ette valmistatud algeline plaan. Lõpuks jaotati sõjaline sekkumine kahte faasi: esiteks koguti operatsiooni „Kõrbekilp” käigus järkjärguliselt Saudi Araabiasse vägesid ja teiseks algatati operatsiooni „Kõrbetorm” käigus rünnakul põhinev missioon, mille eesmärgiks oli Iraagi relvajõud Kuveidist välja ajada. USA oli sõjaks toona maailma suuruselt neljanda armee vastu välja pannud üle 500 000 sõduri, kellele lisaks osalesid liitlaste poolel umbes 250 000 koalitsioonisõdurit. USA

näitas antud konfliktis, et nende sõjajõud on võimsaimad maailmas ning pisut üle kuu aja pärast „Kõrbetormi” õhurünnakute algust, 25. veebruaril 1991. aastal, hakkas Iraak oma vägesid Kuveidist välja tooma. 3. märtsil 1991. aastal sõlmiti Iraagi esindajatega ametlik relvarahu (Finlan 2009:8-9).

George Bush seniori poolt väljakuulutatud uus maailmakord oli saabunud selles osas, et antud konfliktis oli ÜRO roll tunduvad suurem, kui seda oleks olnud Külma sõja ajal. Nimelt oli Külma sõja ajal ÜRO Külma sõja ohver, sest antud organisatsiooni liikmesriigid olid koondunud rivaalitsevatesse blokkidesse. Lisaks oli raskendatud Julgeolekunõukogu töö, sest Külma sõja vastaspoolel vetostasid tihtilugu teineteise resolutsioone (Hoffmann 1995:166). Lahesõjas aga suutis ÜRO Julgeolekunõukogu vastu võtta neli resolutsiooni: 2. augustil 1990. aastal resolutsioon 660, millega mõisteti hukka Iraagi invasioon Kuveiti ning milles nõuti Iraagi vägede kohest lahkumist; 6. augustil 1990. aastal resolutsioon 661, millega määrati ära majanduslikud sanktsioonid Iraagile; 29. novembril 1990. aastal resolutsioon 678, millega anti Iraagile vägede väljaviimiseks aega kuni 15. jaanuarini 1991; 2. märtsil 1991. aastal resolutsioon 686, millega sätestati relvarahu tingimused (Finlan 2009:9).

Harvardi ülikooli professor Stanley Hoffmann pidas oma 1995. aastal kirjutatud artiklis “*The Crisis of Liberal Internationalism*” Lahesõja triumfi George Bushi uue maailmakorra esimeseks ja ainsaks triumfiks ning viimaseks liberaalse internatsionalismi saavutuseks. Hoffmann uskus, et pärast seda on liberaalne välispoliitiline käsitlus langenud kriisi. Ta lisas, et Lahesõjas kaitsti küll wilsonistlikult ühe riigi õigust enesemääramiseks ja suveräänsuseks, kuid samas oli selles konfliktis ka realistlikud huvid nafta ja Pärsia lahe riikide julgeoleku näol (Hoffmann 1995:166-167). Hoffmanniga võib nõustuda, et Lahesõja motiivid olid tingitud nii wilsonistlikust kui ka teatud määral realistlikust maailmavaatest, kuid et artikkel oli kirjutatud 1995. aastal ning Kosovo konflikt leidis aset 1999. aastal, siis ei saa nõustuda väitega, et liberaalne maailmakäsitlus oleks USA välispoliitikast pärast Lahesõda kadunud. Seda teemat aga käsitletlen sügavuti teises peatükis.

Esimese peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et wilsonianism on 20. sajandi Ameerika internatsionalismi üheks haruks, mis põhineb kinnisideedel globaalsetest ohtudest USA-le. Seetõttu on wilsonistide jaoks peamiseks eesmärgiks demokraatia levitamine, sest on vähem tõenäoline, et ebademokraatlikud riigid USA-d ohustaksid. Wilsonistliku poliitika elluviimist Külma sõja perioodil pärssisid USA ja Nõukogude Liidu vahelise rivaliteedi geopoliitilised

aspektid, mistõttu tuli see lähenemine ümber vaadata. Teise maailmasõja järgse välispoliitika suunajaks sai vaadetelt antiliberaalne George F. Kennan, kes tuli välja ohjeldamispoliitika ideega. Vastupidiselt tema nägemusele hakati ohjeldamispoliitikat rakendama mitte poliitiliste, vaid sõjaliste vahenditega. Kui varasemalt olid wilsonistlik internatsionalism pidanud tegelema episoodiliste probleemidega, siis Külma sõja ajaks oli takistus globaalse liberaalse tsivilisatsiooni esilekerkimisele muutunud alaliseks.

Teiseks wilsonistliku maailmavaate keskseks vahendiks oli majandus. Wilson uskus rahvusvahelise vabakaubanduse liberaliseerivasse jõudu ning wilsonianism eeldab, et riikidevaheline vabakaubandus vähendab sõjaohtu. Antud välispoliitilist lähenemist kinnitas Trumani doktriini, kes pakkus kommunistlikku maailma sattumise ohu ees seisvatele Kreekale ja Türgile sõjalist ja majanduslikku abi. Trumani doktriinist kasvas välja ka Marshalli plaan. Sellist rahvusvahelist poliitikat jätkas ka Dwight Eisenhower, kes kuulutas välja oma doktriini, mis tähendas Lähis-Ida riikidele sõjalist abi kommunistlike riikide agressiooni vastu. Külma sõja aegse wilsonistliku ohjeldamispoliitika uuendajaks oli Reagan, kelle doktriiniks oli Kolmanda maailma riikides sissiliikumiste toetamine, kes olid vastu Nõukogude-meelsetele valitsustele. See poliitika oli enamat kui ohjeldamine.

Külma sõja lõppedes tulid päevavalgele need USA liberaalse ideoloogia alged, mida olid varem varjutanud Nõukogude Liidu ja USA vahelise rivaliteedi geopoliitilised aspektid. Esimeseks suuremaks geopoliitiliseks kriisiks, mis ei tulenenud Nõukogude Liidu ja USA vahelisest rivaliteedist, oli USA jaoks Lahesõda. Enne antud konflikti oli George H. W. Bush välja kuulutanud uue maailmakorra alguse, mille ainsaks teeks oli kapitalism ja liberaaldemokraatia. Lahesõjas kaitsti wilsonistlikult Kuveidi õigust enesemääramiseks ja suveräänsuseks, kuid samas olid selles konfliktis ka realistlikud huvid nafta ja Pärsia lahe riikide julgeoleku tagamise näol. Ära tasub märkida ka Lahesõja konflikti Külma sõja järgse perioodi tunnus, et Lahesõja käigus mõisteti ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonidega Saddam Husseiniga Iraagi tegutsemine hukka. Külma sõja ajal olid ÜRO liikmesriigid koondunud rivaalitsevatesse blokkidesse, mis raskendasid Julgeolekunõukogu tööd.

Järgnevas peatükis vaatlen aga lähemalt USA ja teiste Lääneriikide tegutsemist Jugoslaavia konfliktides, pöörates erilist tähelepanu Kosovole.

2. Jugoslaavia sõjad ja Kosovo konflikt

Kommunistliku maailma kokkuvarisemine tõi kaasa ka etnilisi konflikte, millest kõige tähelepanuväärsemad olid sõjad Jugoslaavias. Ehkki Jugoslaavia ei kuulunud Külma sõja ajal Nõukogude Liidu liitlaste hulka, vaid Mitteühinemisliikumisse, oli siiski tegemist sotsialistliku riigiga, mis Külma sõja lõppedes kokku varises. Ühtse lõunaslaavlaste riigi rahvad soovisid omariiklust ja laiemat enesemääramisõigust. See õnnestus ilma suurema verevalamiseta võrdlemisi homogeense rahvastikuga Sloveenial, kuid teistel liiduvabariikidel – Horvaatial ja Bosnia-Hertsegoviinal – tuli selle nimel sõdida (Schindler 2008:16-18). Lõunaslaavi rahvaste hulka ei kuulunud aga Kosovos elanud albaanlased, kel omariikluse saavutamine seetõttu veelgi keerulisem oli (Ker-Lindsay 2009:142). Kosovo albaanlastel tuli Jugoslaavia keskvalitsuse vastu aastatel 1998-1999 maha pidada sõda ning ühepoolne osalise tunnustusega iseseisvus suudeti välja kuulutada aastal 2008.

Christopher Layne'i sõnul sekkus USA Bosniasse ja Kosovosse kolmel omavahelises seoses oleval põhjusel. Esiteks oli USA Euroopa piirkondliku lepitaja rollis ning Euroopa stabiilsuse säilitamiseks oli vaja lahendada Euroopa äärealal toimunud kriis enne, kui see jõuaks kesksetesse riikidesse. Teiseks soovis USA säilitada oma huvide kaitseks rahvusvahelist vabakaubandust, mida ähvardas geopoliitilisest raputustest tulenev oht. Kolmandaks sekkus USA Balkani konfliktidesse, et säilitada NATO elujõulisus, mis on USA instrumendiks hegemoonia säilitamiseks Euroopas (Layne 2006:130).

Erinevalt Lahesõjast toimusid Jugoslaavia sõjad Euroopa NATO liikmesriikide külje all. Lisaks toimus Balkanil laiamõõtmeline genotsiid ja sõdivaid pooli oli mitu: sõda Horvaatias oli seotud sõjaga Bosnias ning sõja osapoolteks olid nii Jugoslaavia, Horvaatia serblaste riik Krajina, Horvaatia, Bosnia serblaste riik Republika Srpska, Bosnia-Hertsegoviina kui ka Bosnia horvaatide riik Herceg-Bosna (Burg, Shoup 1999:74, 97, 117). Sarnaselt Lahesõjaga oli ka Jugoslaavia sõdades keskne roll ÜRO Julgeolekunõukogul, kelle resolutsioonid ja otsused üsna suurel määral konfliktide kulgu mõjutasid. Määravaks said sõdades USA ja liitlaste osalus. Antud peatüki esimeses osas vaatlen esmalt Jugoslaavia sõdu ja peatüki teise pühendan Kosovo konfliktile. Eelkõige rõhutan peatükis rahvusvahelise kogukonna ja eelkõige lääneriikide käitumist antud sündmuste kontekstis.

2.1 Jugoslaavia sõjad

1991. aasta alguses ei pööranud rahvusvaheline kogukond Jugoslaavia kriisile erilist tähelepanu. USA ja Euroopa Ühendus toetasid algselt avalikult Jugoslaavia ühtsust. Et USA-l oli samal ajal tegemist Lahesõja ja Nõukogude Liidu kokkuvarisemisega, ei võetud George H. W. Bushi valitsuse ajal Balkanil midagi erilist ette. Lääneriikide välispoliitikas oli USA osalemine eluliselt oluline, kuid Külma sõja järgses maailmas ei olnud USA välispoliitika juhid veel kindlad, millised on USA riiklikud prioriteedid ning valitses veendumus, et USA-l ei ole Balkani piirkonnas erilisi huve kaalul (Nation 2003:128). Mitmed Euroopa riigid nagu Saksamaa, Austria, Taani, Ungari ja ka Püha Tool toetasid avalikult Jugoslaavia liiduvabariikide eraldumist (Nation 2003:103)

Esimene riik, mis Jugoslaaviast lahku läi, oli Sloveenia. 1990. aasta detsembris peetud referendumil pooldas iseseisvust 88,2% hääletanutest. Kuus kuud hiljem kuulutas Sloveenia välja täieliku suveräänsuse ja riikliku iseseisvuse. Sellele järgnes Jugoslaavia Rahvaarmee sõjaline sissetung Sloveenia territooriumile. Järgnesid relvastatud kokkupõrked Sloveenia territoriaalkaitse- ja politseiüksuste ning Jugoslaavia Rahvaarmee vahel. Vaenutegevus kestis kümme päeva (27.06.1991-07.07.1991) ning sellele tegi lõpu Euroopa Ühenduse liikmesriikide diplomaatiline sekkumine (Brändström, Malešič 2004:58).

Euroopa Ühenduse esindajad sekkusid konflikti juba teisel päeval, püüdes vaenutsevaid osapooli veenda vaenutegevuse lõpetamiseks. Sloveenial ja Horvaatial paluti külmutada protseduurid iseseisvumiseks. Jugoslaavial paluti valida presidendiks horvaat, nagu nende põhiseadus oli ette näinud. Kõik osapooled nõustusid algselt Euroopa Ühenduse ettepanekutega, kuid tõlgendasid neid erinevalt ning seega vaenutegevus jätkus. 3. juulil hakkasid Jugoslaavia väed taganema Sloveenia edelaosast, kuid kokkupõrked jätkusid. Samal päeval tegi avalduse ka USA riigisekretär James Baker, öeldes, et Jugoslaavia valitsus on ületanud jõukasutuspiirid. Antud avaldus aitas kaasa olukorra normaliseerumisele. Konflikt lõppes Euroopa Ühenduse riikide vahendusel loodud Brioni² leppega, mille kohaselt pidid Horvaatia ja Sloveenia lõpetama oma iseseisvumisprojekti kolmeks kuuks ning Jugoslaavia pidi oma väed Sloveenia territooriumilt ära tooma (Brändström, Malešič 2004:60-61).

² 07.07.1991

Erinevalt homogeenest Sloveeniast elas Horvaatias arvestatav hulk serbia vähemusi. Et Serbias oli võimul demokraatiavastane ja natsionalistlik Slobodan Milošević, kes kasutas 19. sajandi loosungit „kõik serblased peavad elama ühes riigis” (Zakošek 2008:593), tekkisid Horvaatias rahvustevahelised pinged. 1989. aasta detsembris saavutasid reformimeelsed Horvaatia Kommunistide Liidus enamuse ja hakkasid Sloveenia eeskujul valmistuma vabadeks valimisteks. 1990. aastal kevadel toimunud parlamendivalimised võitis endise kindrali ja dissidendi Franjo Tudjmani poolt juhitud natsionalistlik Horvaatia Demokraatlik Liit. Uus põhiseadus võeti vastu 1990. aasta detsembris. Tudjmani valitsuse ajal kasvas riigis serblastevastatus, serblastelt võeti ära vetoõigus ja Horvaatiast sai horvaatide rahvusriik, mille riigikeeleks sai horvaadi keel. Serblased asendati horvaatidega riiklikes ametkondades, kohtutes, politseis, riigimeedias jne. Horvaatia rahvustav riik ja Slobodan Miloševići Horvaatia serblastele suunatud propaganda süvendas vaenu kahe rahvuse vahel (Zakošek 2008:597-598).

Horvaatia ja Sloveenia olid kaks kuuest Jugoslaavia liiduvabariigist ning vastavalt Jugoslaavia Sotsialistliku Föderatiivse Vabariigi 1974. aasta põhiseadusele oli igal liiduvabariigil õigus riigist eralduda, kuid sama põhiseaduse raames ei eksisteerinud ühtki mehhanismi selle elluviimiseks. 25. juunil 1991. aastal kuulutasid nii Sloveenia kui ka Horvaatia välja riikliku iseseisvuse, millele järgnes kolme kuu pikkune Euroopa Ühenduse poolt ettenähtud moratorium. Euroopa Ühenduses kutsuti kokku Jugoslaavia Rahukonverents ja Badinteri Arbitraažikomisjon, mis pidi lahendama Jugoslaavia liiduvabariikide iseseisvumisest tingitud juriidilised küsimused (Rich 1993:40). Arbitraažikomisjon leidis 1991. aasta detsembris, et Jugoslaavia liiduvabariikidele kehtivad sarnased õigused iseseisvumiseks kui teistel vastsetl iseseisvunud Ida-Euroopa ja endistel Nõukogude liiduvabariikidel, ehkki Jugoslaavia puhul pöörati Helsinki lõppakti tingimuste täitmise kõrval tähelepanu ka Jugoslaavia Rahukonverentsil määratud tingimustele, milles rõhutati inimõigusi ning etniliste vähemusgruppide kaitsest. Lõplikult võeti Badinteri komisjoni otsus vastu 1992. aasta 15. jaanuaril ning õigus iseseisvuseks anti kuuetele Jugoslaavia liiduvabariigile (Rich 1993:43-44).

Hoolimata rahukonverentsidest, moratoriumist, kokkulepetest ja Euroopa Ühenduse sekkumisest muutus tegelik olukord Horvaatias ja Bosnia-Hertsegoviinas üha konfliktsemaks. Kui Horvaatias olid vastamisi vastloodud riik ja serbia vähemused, kes olid

loonud oma riikliku moodustise Krajina, mida toetas Jugoslaavia keskviim, siis Bosnia oli jaotatud kolme rahvusgruppi – horvaatide, bosniakkide ja serblaste – vahel (Burg, Shoup 1999:45). Kui Bosnia horvaadid ja bosniakid soovisid Horvaatia ja Sloveenia kombineeritud iseseisvust, siis Bosnia serblased soovisid jääda koos ülejäänud serblastega Jugoslaaviasse (Burg, Shoup 1999:62). Siiski ei olnud ka suhted bosniakkide ja horvaatide vahel alati kõige sõbralikumad. Bosnia serblaste Republika Srpska loomisele vastasid kohalikud horvaadid sellega, et löid Bosnia-Hertsegoviina läänealadel oma *de facto* autonoomse riigi Herceg-Bosna Vabariigi (Burg, Shoup 1999:74). Bosnia-Hertsegoviina oli aga 1992. aasta 1. märtsil välja kuulutanud tervet riiki hõlmava iseseisvuse (Burg, Shoup 1999:117). Seega faktiliselt Badinteri komisjoni otsus ei rakendunud, sest 1992. aastaks oli Bosnias välja kuulutatud kolm riiki ning Horvaatias kaks. Horvaatias ja Bosnias olid alanud omavahel väga tihedalt seotud sõjad.

1991. aasta sügiseks oli 1/3 Horvaatia territooriumist serblaste võimu all (Nation 2003:119). 25. septembril 1991. aastal kuulutas ÜRO kõikide sõjas osalevate osapoolte suhtes välja relvaembargo. 8. oktoobril määras ÜRO peasekretär Javier Pérez de Cuéllar endise USA riigisekretäri Cyrus Vance'i enda isiklikuks esindajaks piirkonnas. Enne Vance'i tulekut oldi sõdivatele osapooltele esitatud 14 relvarahukava, kuid alles Vance'i ajal esitatud viieteistkümnes oli viimaks edukas. 1992. aasta veebruaris võttis ÜRO vastu resolutsiooni 743, millega määrati ära 14 000 ÜRO rahuvalvaja (UNPROFOR) paigutamine piirkonda (Nation 2003:124).

Olukord Horvaatias muutus 1993. aastast, mil horvaadid Krajina vastu sõjalisi operatsioone hakkasid ette võtma. 1994. aastal sõlmiti taas relvarahu, kuid selleks ajaks oli jõudude tasakaal paigast nihkunud ning horvaadid oli serblastest sõjaliselt üle. 1995. aastal tegid Horvaatia väed Krajinale lõpu, lükates oma sõjakäiguga eemale ka ÜRO väed ning purustasid demoraliseeritud serblased mõne päevaga. Horvaatia ja Bosnia sõjad lõpetati Daytoni rahulepinguga (Nation 2003:125-126).

Bosnia sõda võis George H. W. Bushi valitsuse ajal lääneriikidele piinlikkust tekitada, sest selle verevalamise vastu ei suudetud mitte midagi ette võtta. 1993. aasta lõpuks oli ÜRO Julgeolekunõukogu vastu võtnud 54 resolutsiooni; kehtestati embargosid; sanktsioone; saadeti rahuvalvajaid sinna, kus polnud rahu, mida valvata; tehti tühiseid ähvardusi ja viidi läbi lõputuid kõnelusi, mis ei muutnud konflikti kulgu, vaid kütsid üles viha. 1992. aastal

laiendati UNPROFOR-i mandaati Bosniasse, kehtestati relvaembargo ja lennukeelutsoon. 1993. aastal andis ÜRO NATO-le õiguse alla tulistada lennukeid, mis keeldu rikuvad. Samal aastal hakati looma erinevatesse enklaavidesse ÜRO turvaalasid, mis tegelikkuses oma eesmärgi ei täitnud (ühiks nendest oli Srebrenica). Sellegipoolest olid kõik eelnevalt välja toodud žestid võrdlemisi mannetud, sest sõjategevust ja genotsiidi need ei peatanud (Nation 2003:171-173).

Vastselt presidendiks saanud Bill Clinton oli üsna avalikult Bosnia konfliktis bosniakkide ja horvaatide poolel, pakkudes isegi välja plaani relvaembargo peatamiseks Bosnia vägedele. 1994. aastaks oli konflikt USA jaoks rahvusvaheliselt olulisemaks muutumas, sest see mõjutas Euroopa stabiilsust, NATO elujõulisust, suhteid Venemaaga, mainet islamimaailmas ja USA tähtsust maailma liidrina (Nation 2003:182).

27. veebruaril 1994. aastal toimus NATO esimene lahingtegevus, kui alla tulistati neli Jugoslaavia hävitajat, mis rikkusid lennukeelu all olnud õhuruumi. NATO jätkas 1994. aasta aprillis rünnakuid serblaste positsioonide vastu ning õhurünnakud jätkusid veel terve aasta vältel. NATO pommitamisaktsioone abil said horvaadid ja bosniakid ka maismaal serblastele paremini vastu ning vallutasid tagasi üsna arvestataval määral territooriume. 1995. aasta juulis toimus Srebrenicas serblaste karistusoperatsioon, mille käigus tapeti üle 8000 vangi. Serblased jätkasid sissetungi ka järgnevasse turvaala-enklaavidesse. 1995. aasta augusti lõpus algatasid lääneliitlased õhurünnakuoperatsiooni Deliberate Force ning 2 nädala jooksul viidi läbi 750 õhurünnakut 56 sihtmärgikompleksi vastu. 5. oktoobril 1995. aastal kuulutas Clinton välja 60-päevase relvarahu ja lõi NATO juhitud IFOR-i (*Peace Implementation Force* – Rahurakendusjõud) (Nation 2003:183-191).

USA range järelvalve all alustati 1. novembril 1995. aastal Ohios Daytonis rahuläbirääkimisi. Sõjast osavõtnud osapoolte vastu mingit leebust üles ei näidatud. Kuigi kohal olid ka Bosnia horvaatide ja Bosnia serblaste delegaadid, siis neil keelati toimida otseste osapooltena, nende huvisid väljendasid vastavalt Zagreb ja Belgrad. Daytoni läbirääkimised olid eesmärgikindla USA sunnimeetmelise diplomaatia tulemus, mis algatati 1994. aastal. Strateegia elementideks olid omavahel seotud majanduslikud, sõjalised ja diplomaatilised meetodid, mis sisaldasid Belgradi vastaste sanktsioonide säilitamist, et peatada Miloševići loodud Suur-Serbia loomise plaan; salajast Bosnia armee relvastamist; Horvaatia armee ülesehitamist; piiratud kuid strateegiliselt vajalikku horvaatide-moslemite

kokkulepet; õhurünnakuid karistusmeetodina ning otsustavat õhujõudude kasutamist sõjalise tasakaalu saavutamiseks koostöös horvaatide-bosniakkide maavägedega. USA õhujõudude ja kohalike maavägede ühise tegevuse kombinatsioon osutus edukaks, kuna seeläbi ei pidanud USA enda väed pidama otsest võitlust (Nation 2003:192-194). Daytoni rahuläbirääkimistel ei peatunud Kosovo albaanlastele meelehärmiks Kosovo küsimuse juures, sest USA soovis Miloševići läbirääkimistel laua taga hoida (Ker-Lindsay 2009:144). Daytoni rahulepinguga loodud Bosnia-Hertsegoviina koosneb kahest – serblaste ja horvaatide-bosniakkide – osast. 1995. aasta sügisest hakati viima läbi operatsiooni Joint Endeavor, mis koondas NATO Euroopa ülemjuhatause alla 57 000 IFORi rahuvalvajad (Nation 2003:195-196).

2.2 Kosovo konflikt

Kui rahvuslikult meelestatud Slobodan Milošević 1989. aastal presidendiks sai, eemaldas ta Kosovolt autonoomia ja seda piirkonda hakati juhtima otse Belgradist. See aga halvendas kohalike Kosovo albaanlaste tingimusi (näiteks albaanlastel ei lubatud osta ega müüa vara ilma eriloata) (Caplan 1998:751). Jugoslaavia lagunemisel keskendusid Kosovo albaanlased Sloveenia ja Horvaatia eeskujul iseseisvuse väljakuulutamisele. Peeti iseseisvusreferendum ja valiti enda riigile president, kelleks sai rahumeelse lahenduse pooldaja Ibrahim Rugova. Ehkki Badinteri Arbitraažikomisjon ei näinud ette Kosovo Jugoslaaviast eraldumise seaduslikkust, hoiatas USA Bosnia sõja puhkemisel Miloševići, et sõja Kosovosse laienemise puhul võetaks abinõuks õhurünnakud. Vaatamata sellele, et Kosovo oli Jugoslaavia koosseisus enne 1989. aastat olnud võrdlemisi eraldiseisev üksus, mil olid peaaegu kõik liiduvabariikidele omased tunnused, ei tõstatatud Kosovo küsimust ka Daytoni rahukõnelustel, nagu eelnevalt sai välja toodud (Ker-Lindsay 2009:143-144).

Rahvusvaheline kogukond oli pidevalt väitnud, et ei toeta Kosovo iseseisvust, sest ei toetata setsessiooni ega rahvusvaheliste riigipiiride muutmist (Caplan 1998:751). Ibrahim Rugova vägivallatu vastupanu Serbia ülemvõimule ei olnud seega tootnud mingeid tulemusi. Kosovo albaanlased tundsid, et neid on lääneriikide poolt reedetud ning seetõttu hakkas militaarne Kosovo Vabastusarmee (KVA) nende seas üha populaarsemaks muutumas. KVA hakkas 1990. aastate teisel poolel sooritama rünnakuid Serbia politseiüksuste ja Jugoslaavia armee vastu. 1998. aasta juuliks omas KVA „pehmet kontrolli” 30% Kosovo territooriumi üle. Serbia vasturünnakud, mis tihtilugu tähendasid tervete külade hävitamist ja tsiviilohvreid, tekitasid aga üha enam kasvavat toetust KVA-le (Caplan 1998:752).

23. veebruaril 1998. aastal kiitis USA Balkani erisaadik Robert Gelbard Miloševići tema konstruktiivse suhtumise eest Daytoni protsessi ja avaldas lootust, et Ameerika võib mõningad Jugoslaavia Liitvabariigi vastu suunatud sanktsioonid tühistada. Kusjuures mitmete nende sanktsioonide eesmärgiks oli olnud survestada Belgradi, et nad Kosovo osas positiivsema lähenemise ette võtaksid. Samal päeval külastas Gelbard ka Prištinat ning seal peetud kõnes kutsus KVA-d terroristlikuks organisatsiooniks, lisades, et USA mõistab igasuguse terroristliku tegevuse Kosovos hukka. See oli aga Miloševićile selgeks signaaliks, sest varsti pärast Gelbardi väljaütlemist algatas ta ulatuslikud rünnakud Kosovo elanikkonna vastu, tappes paarkümmend albaanlast, kelle hulgas olid mitmed relvastamata tsiviilisikud. Ta nimetas seda terrorismivastaseks tegevuseks (Caplan 1998:753).

Kui 1998. aasta veebruarist taas vägivald tärkas, üritas rahvusvaheline kogukond näidata kahepalgelisuse asemel rohkem otsustusvõimet. 9. märtsil kohtus USA-st, Ühendkuningriigist, Prantsusmaast, Saksamaast, Itaaliast ja Venemaast koosnev kontaktgrupp, mis ähvardas Serbiat uute sanktsioonidega, kui viimane oma vägesid Kosovost välja ei too ja tingimusteta albaanlaste juhtkonnaga 25. märtsiks dialoogi ei astu. Milošević ei täitnud õigeks ajaks mitte kumbagi nõudmist, vaid alustas hoopiski uusi rünnakuid. Kontaktgrupp otsustas siiski ühe kuu võrra edasi lükata oma ähvarduste täideviimise, milleks oli Jugoslaavia varade külmutamine välisriikides, väites, et Milošević oli nõudmiste täitmiseks edusamme teinud. Sarnane käitumismuster jätkus veel järgneva kolme kuu jooksul. Isegi Serbia ametnikud tunnistasid toonasele OSCE juhatajale, Poola välisministrile Bronislaw Geremekile, et nad olid üllatunud lääneriikide pehmest reaktsioonist (Caplan 1998:754).

Läänderiikide kõhklevuse põhjusteks olid asjaolud, et Venemaa keeldus mitmete esitatud sanktsioonidega ja mõned riigid soovisid karistamise kõrval Serbiale pakkuda ka teatud positiivseid stiimuleid. Üks peamine faktor, miks lääneriigid koheselt ei sekkunud, seisnes aga selles, et seda pärssis Serbia suveräänsus Kosovo üle ja Belgradi väidetel oli Kosovo konflikt Serbia siseasi. Seega tekkis konflikt rahvusvahelise õiguse ja humanitaarinterventsiooni põhimõtete vahel. Lisaks olid USA ja Euroopa riigid vastu Kosovo iseseisvusele, sest iseseisva Kosovo rajamine võib tähendada niigi hapra Bosnia kokkuvarisemist ja lisaks oli see potentsiaalseks ohuks Makedooniale, kus veerand elanikkonnast olid samuti albaanlased. Kardeti ka Kosovo ühinemist Albaaniaga (Caplan

1998:755). 1998. aasta sügisel ütles toonane USA riigisekretär Madeleine Albright, et lääneriigid ei taha Kosovot Serbiast välja, vaid Serbiat Kosovost välja (Ker-Lindsay 2009:145).

Kosovo albaanlaste radikaliseerumine vähendas võimalusi kompromisslahenduseks. 1990. aastate alguses peetud iseseisvusreferendumil kindla poolthääle andnud albaanlased ei soovinud enam autonoomiast kuuldagi, sest nad ei usaldanud enam Slobodan Miloševići, kes neilt selle 1989. aastal ära võttis (Caplan 1998:756). Samas peeti KVA-d ka terroristlikuks organisatsiooniks, mis veelgi raskendas olukorda, sest Clintoni administratsiooni arvates oli KVA ohuks Balkani julgeolekule. 1998. aasta 31. märtsil võeti vastu ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioon 1160, milles mõisteti hukka Serbia vägede liigne jõukasutus ja kõik terroriaktid. Lisaks määrati Serbiale ja Kosovo terroristidele relvaembargo ja nõuti territoriaalsel terviklikkusel põhineva poliitilise lahenduse saavutamist ulatuslikuma Kosovo autonoomia ja isevalitsuse näol. Nüüdseks oli Kosovo iseseisvuspüüdlused otseselt konfliktis Julgeolekunõukogu resolutsiooniga (Crawford 2001-2002:506).

23. septembril 1998. aastal võttis ÜRO Julgeolekunõukogu vastu resolutsiooni 1199, millega mõisteti hukka kõik vägivallaaktid Kosovos, eriti aga valimatu jõukasutus Serbia vägede poolt. Nõuti kohest relvarahu ning olukorrale poliitilist lahendust. Milošević tõmbus tagasi alles siis, kui USA kaitseminister William Cohen teatas 1. oktoobril, et USA oli valmis kahe nädala pärast pommitama (Crawford 2001-2002:510). 12. oktoobril 1998. aastal nimetas Clinton Kosovot Euroopa püssirohutunniks, mis ohustab tervet Euroopat (Paris 2002:434-435).

Lääneriikide otsused ei olnud KVA-d rahuldanud ning kannustasid neid vaatamata relvarahule rünnakuid jätkata. Kosovo Vabastusarmee lootis, et nende rünnakutele vastab jõuliselt Serbia ning lõpptulemusena asub rahvusvaheline kogukond Kosovo albaanlaste poolele. Milošević, ekslikult lootes, et NATO ei sekku ja vajadusel takistab neid Venemaa, jätkas mässulistevastaseid operatsioone. 1999. aasta jaanuaris leiti 45 albaanlase surnukeha. Kokku sai kontaktgrupp ning kõigi konflikti osapoolte esindajatele edastati kutse rahukonverentsile Pariisi lähedal asuvas Rambouillet' linnas paiknevasse lossi. Rahukonverentsil üritati matkida Bosnia sõjale järgnenud sunniviisilist diplomaatiat, mis tähendas, et kõigile osapooltele esitati ultimaatum rahuplaaniga nõustuda või seista silmitsi tagajärgedega (Ker-Lindsay 2009:145).

Vaatamata ultimaatumile osutused esialgsed kõnelused tulutuks. Rahvusvahelised rahuvahendajad avaldasid selle peale lõppettepanekud, mis muuhulgas sätestasid konverentsi korraldamise kolm aastat hiljem, kus seatakse paika otsustusmehhanism Kosovo olukorra lõpplahenduse loomiseks. Kosovo albaanlased nõustusid vastumeelselt, kuid Serbia otsustas pakkumise tagasi lükata. Kuigi ta nõustus plaani peamise osaga, mis kinnitas Jugoslaavia suveräänsust Kosovo üle, oli ta vastu lepingu lisadele, mis annaksid NATO vägedele ligipääsu kogu Jugoslaaviale (Ker-Lindsay 2009:146).

Rahuläbirääkimiste käigus (veebruari - märtsi 1999. aastal) aga laiendasid Serbia väed oma sõjategevust Kosovos, mille tulemusena olid oma kodudest sunnitud põgenema üle 200 000 inimese. Ka pärast tulemusteta Rambouillet' läbirääkimisi jätkus sõjategevus ning sel oli kaks peamist eesmärki: massiline albaanlaste väljaajamine Kosovost ning piisavalt laiaulatuslike sõjajõudude paigutamine piirkonda, et heidutada NATO maavägede sissetungi Kosovosse. Nii USA, Ühendkuningriigid kui ka teised NATO riigid süüdistasid täismõõtmelise kodusõja vallandumises täielikult Miloševići. 21. märtsil saabus Belgradi mõjukas diplomaat, USA Balkani erisaadik Richard Holbrooke ning esitas Miloševićile ultimaatum: Serbia pidi lõpetama sõjategevuse ning nõustuma Rambouillet kokkuleppega või vastasel juhul lubas NATO võtta tarvitusele vajalikud meetmed (Webber 2009:450).

1999. aastal 24. märtsil ehk mõned päevad hiljem pärast viimset tulutut katset jõuda kokkuleppele, alustas NATO vaatamata ÜRO Julgeolekunõukogu otsuse puudumisele operatsiooni Allied Force, mis tähendas strateegiliste sihtmärkide pommitamist Serbias (Ker-Lindsay 2009:146). Võitluse puhkemine tõi see kaasa tohutu humanitaarkriisi. Kui NATO alustas õhurünnakuid, andis Milošević käsu operatsioonide võimendamiseks Kosovo albaanlaste vastu. Oma kodudest põgenes 90% Kosovo albaania elanikest, mis on suurimaks põgenike arvuks Euroopas pärast Teist maailmasõda (Webber 2009:451-452).

1999. aasta juuni algul läksid Belgradi Venemaa saadik Viktor Tšernomõrdin ja Euroopa Liidu esindaja Soome president Martti Ahtisaari, et esitada Miloševićile lõplike rahupõhimõtete kogum. Miloševićil polnud seetõttu enam valikut ning 3. juunil 1999. aastal pidi ta rahvusvahelise üldsuse nõuetega leppima, sest talle anti selgelt teada, et tingimuste üle pole võimalik kaubelda ning lisaks oli ka Venemaa antud tingimustega lõpuks päri. Järgmisel päeval ratifitseeriti otsus Jugoslaavia parlamendis. Kuus päeva hiljem sõlmiti uus

leping, mille kohaselt toodi Kosovost välja kõik Jugoslaavia väed ning piirkonda hakkasid turvama NATO kontrolli all olevad ÜRO julgeolekuväed KFOR-i nime all (Ker-Lindsay 2009:146). Miloševići alistumist nimetas Bill Clinton „võiduks turvalisemale maailmale, demokraatlikele väärtustele ja tugevamale Ameerikale” (Webber 2009:453).

10. juunil 1999. aastal võttis ÜRO julgeolekunõukogu vastu resolutsiooni 1244, millega asetati Kosovo rahvusvahelise kontrolli alla. Kuid isegi selles olukorras jäi piirkonna autonoomne staatus soovitud lahenduseks. Resolutsiooni 10. paragrahvi kohaselt oli rahvusvahelise üleminekuadministratsiooni ülesanneteks luua vastavad tingimused Kosovo rahva laiaulatuslikuks autonoomiaks Jugoslaavia Liitvabariigis ning tagada rahu ja normaalsed elamistingimused kõigile Kosovo elanikele. Paragrahv 11 kohaselt looks see justkui eeltingimused Kosovo küsimuse „lõpplahendiks”. Ehkki selle olemus ning tähtaeg jäi välja selgitamata, uskusid paljud, kaasa arvatud Kosovo albaanlased õigesti, et periood rahvusvahelise protektoraadina on justkui sissejuhatus hilisemale iseseisvusele (Ker-Lindsay 2009:147).

Teise peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et USA välispoliitika Jugoslaavia konfliktides oli vägagi muutlik. Esiteks oli George Bush konfliktide puhkemise paiku seotud Lahesõjaga ning Jugoslaavias toimuv tundus kõrvalisena. Teiseks ei oldud USA-s veel kindlad, millised on Külma sõja järgses maailmas USA välispoliitilised prioriteedid, kuigi George Bush oli samal ajal välja kuulutanud uue maailmakorra. Kolmandaks tekkis Jugoslaavia lagunemise puhul dilemma rahvusliku enesemääramisõiguse ja riikliku suveräänsuse puutumatuses osas, mis tekitas kõhklusi. Kui algselt pooldati pigem Jugoslaavia riiklikku suveräänsust ja oldi vastu igasugusele eraldumisele, siis hiljem toetati vastavalt Badinteri Arbitraažikomisjoni hinnangule Jugoslaavia liiduvabariikide eraldumist, kui nad seda soovisid. See lahendas ka algselt rahvusliku enesemääramisõiguse küsimuse, kuigi Horvaatia ja Bosnia sõdade ajal loodi veelgi tunnustusetu riike, mis seda soovisid.

Bosnia sõja algusest jäi George Bushi valitsuse USA kõrvale ning küsimusega tegeles suuremal määral Euroopa Ühendus (Euroopa Liit). Antud konfliktis sai määravaks ÜRO tegevus, seda küll tihilugu negatiivses võtmes, sest vaatamata pingutustele ei suudetud Bosnias rahu tagada. Bosnia lahendati lõppkokkuvõttes suures osas Bill Clintoni administratsiooni poolt sõjalise jõuga ning ka rahuläbirääkimisi dikteeris USA. Bosnia suudeti lõdva liiduna koos hoida, tagades sellega Bosnia-Hertsegoviina rahvaste

enesemääramisõigus kui ka riiklik terviklikkus. Bosnia konflikti lõpplahendus oli aga kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukoguga.

Kosovo olukord oli keerulisem, sest Kosovo iseseisvust ei tunnistanud Badinteri Arbitraažikomisjoni ega määranud selle staatust ka Daytoni rahukokkulepe. Olukorra tegi veel keerulisemaks asjaolu, et lääneriigid pidid antud konflikti lahendamisel tegelema ühelt poolt repressiivse Miloševići valitsuse ja teiselt poolt terroristideks tembeldatud Kosovo Vabastusarmeeaga. Kui algselt prooviti mõlemat osapoolt ebaõnnestunult diplomaatiliste ja poliitiliste vahenditega maha suruda, siis lõppkokkuvõttes sai määravaks ikkagi sõjaline jõud, millega Serbia Kosovost välja suruti. Kuna Rambouillet' läbirääkimisi dikteeris suurel määral Daytoni rahuläbirääkimiste baasil USA ning et Ameerika Ühendriikide Balkani erisaadik oli see, kes Miloševićile ultimaatumit läks esitama, siis võib öelda, et nii läbirääkimised kui ka NATO operatsiooni Allied Force algatamine oli USA poolt dikteeritud. Ehkki algselt andis NATO sõjalise jõu kasutus tagasilöögi, sest Miloševići väed laiendasid operatsiooni Allied Force algatamisega ka oma sõjategevust, põhjustades veelgi suurema humanitaarkatastroofi, sai olukord positiivsema lahendi, kui Kosovo paigutati rahvusvahelise administratsiooni hoole alla. 9 aastat hiljem kuulutati pretsedenditult ja ühepoolsetl välja Kosovo iseseisvus, mis siiani on osalise tunnustusega. Võib mööndustega öelda, et Clintoni administratsioon oli riikliku suveräänsuse austamise ja rahvusvahelise õiguse täitmise asemel valinud Kosovo albaanlaste enesemääramisõiguse kaitse.

3. Rambouillet' rahuleping ja operatsioon Allied Force

Antud peatükis analüüsin kahte operatsioon Allied Force'i aspekti: väljapakutud Rambouillet rahulepingut ning operatsiooni teostamise meetodit. Nende kahe analüüsimiseks võtan kasutusele esiteks Rambouillet' rahu vahelepingu (23.02.1999) ning teiseks USA armee jaoks loodud uurimuse "*Disjointed War: military operations in Kosovo, 1999*" (Nardulli, Perry, Pirnie, Gordon, McGinn 2002), millest analüüsin kolmandat peatükki, mis käsitleb operatsiooni läbiviimise taktikat ja selle põhjuseid. Rambouillet' lepingut käsitlen esiteks ma seetõttu, et antud leping viis operatsioon Allied Force'ini ja teiseks sellepärast, et Rambouillet läbirääkimiste vorm ja lepingus kirja pandud punktid on sattunud kriitika alla, kuna provotseerisid ähvarduste teel konflikti (Hehir 2006:70).

Uurimus, mida antud peatüki raames analüüsin, käsitleb operatsiooni teostamise meetodit, mis on samuti sattunud kriitika alla, kuna sihtmärkideks oli ka tsiviilinfrastruktuur. Kahtluse alla on seatud ka NATO sõjapidamisviisi moraalsus, kuna oli liialt ettevaatlik. Õhurünnakuid sooritati liiga suurelt kõrguselt, mis aga vähendas nende täpsust ning seetõttu tabati mitmel korral ekslikult valesid sihtmärke. Lisaks on kritiseeritud NATO otsust mitte kasutada kasvõi heidutuseks maaväge (Webber 2009:455-456). Lisaks puudus NATO operatsioonil ÜRO Julgeolekunõukogu nõusolek.

3.1 Rambouillet' rahuleping

Rambouillet' lepingu (23.02.1999) esimese peatüki eessõnas nähakse Kosovot demokraatliku omavalitsusena Jugoslaavia Liitvabariigi koosseisus. Kosovos peaks lepingu kohaselt olema kaitstud kohalikud rahvused, kultuurid ja keelelised identiteedid. Esimese peatüki esimeses artiklis määratakse ära ka Jugoslaavia Liitvabariigi pädevused Kosovo üle, milleks on territoriaalne terviklikkus; ühisturg, mida ei tohi diskrimineerivalt Kosovo vastu ära kasutada; rahandus-, kaitse- ja välispoliitika; tolliteenused; föderaalne maksustamine; föderaalsed valimised jt lepingus väljatoodud alad (peatükk 1, artikkel 1, lõige 3). Kosovole aga pakutakse volitusi korraldada välissuhteid viisil, mis on ette nähtud Jugoslaavia Liitvabariigi põhiseaduses (peatükk 1, artikkel 1, lõige 6).

Selline valitsemiskord oleks ilmselt sobinud rohkem Serbiale kui Kosovo albaanlastele, sest viimased ei soovinud taganeda oma 1990. aastate alguses vastu võetud

iseseisvusreferendumist, olles alates 1989. aastast ilma jäetud autonoomse piirkonna õigustest. Kosovos oleks esimese peatüki teise artikliga loodud 120-liikmeline peassamblee ning esimese peatüki kolmanda artikliga loodud Kosovo presidendi institutsioon. Selline korraldus oleks sarnanenud Montenegro ja Serbia staatusele Jugoslaavia Liitvabariigis, kuid Milošević oli 1998. aastal väitnud, et ei näe Kosovot võrdväärse partnerina föderaalriigis (Crawford 2001-2002:510).

Rambouillet' lepingus aga ei ole välja toodud, kas Kosovo tulevikustaatus peaks olema Jugoslaavia Liitvabariigi koosseisus ühe liiduvabariigina või alluks Kosovo endiselt Jugoslaavia Liitvabariigi ühele osapooltele, Serbia Vabariigile. Kui leppe esimese peatüki esimeses artiklis räägitakse Jugoslaavia Liitvabariigi kohustustest ja pädevusest Kosovo ees ja Kosovo õigustest ja pädevustest Jugoslaavia Liitvabariigi koosseisus, siis teise peatüki üheksandas artiklis on Kosovo esindajad määratud osalema nii föderaalnõukogus kui ka Serbia Vabariigi riiklikus nõukogus. Näiteks teise peatüki üheksanda artikli lõige 3a sätestab, et vähemalt üks Kosovo kodanik peab olema föderaalvalitsuses ja vähemalt üks Kosovo kodanik Serbia Vabariigi valitsuses. Seega Rambouillet' lepinguga Kosovole Montenegroga sarnaseid õigusi ei lubatud.

Siinkohal olgu ära toodud, et kui Rambouillet' rahulepet pakuti, siis Kosovo delegatsioon lükkas selle tagasi, sest nad soovisid, et vaheperiood rahvusvahelise protektoraadina lõppeks iseseisvusreferendumiga ning et luuaks mehhanism Kosovo Vabastusarmee üleminekuks rahuaja seisundisse. Madeleine Albright pidas mitu päeva Kosovo albaanlastega läbirääkimisi ning üritas seejärel lepingusse panna kaudse viite referendumiga kohta, mille kontaktgrupp küll tagasi lükkas. Kui 23. veebruariks 1999. aastal ei olnud kumbki vaenutsev osapool rahuleppele alla kirjutanud, hakkas USA kasutama Daytoni rahuläbirääkimisest tuntud sunnidiplomaatiat. Esiteks käivitas USA Kosovos plaani toetuseks avalike suhete välkkampaania ning teiseks käis piirkonnas endine USA senaator ning pikaajaline Kosovo toetaja Bob Dole, kes hoiatas Kosovo albaanlasi, et lepingu mittesõlmimise korral jätab USA piirkonna unarusse. Lõpuks nõustusid Kosovo albaanlased sellele vastumeelselt alla kirjutama (Crawford 2001-2002:520).

Rambouillet' leping jäigi jõustumata, sest Serbia osapool ei nõustunud sellele alla kirjutama. Selle peamiseks põhjuseks on lepingulisa B, mis määrab ära rahvusvahelise (NATO) armee ligipääsu kogu Jugoslaavia territooriumile. Lepingus nõuti NATO isikkoosseisule

viisaregulatsioonide tühistamist; immuunsust kohtumenetluste, arreteerimiste, ülekuulamiste ja kinnipidamiste ees; kõikide rahaliste kohustuste, maksude ja teiste tasuda tühistamist. Lisaks nõuti, et NATO isikkoosseisul on lubatud riiki sisse tuua ja riigist välja viia NATO operatsiooniks vajalikke vahendeid ilma tollitasude ja teiste piiranguteta. Lepingulisas B toodi välja ka veel lõiked selle kohta, et NATO sõjaline isikkoosseis kannab mundreid ning relvi, neil õigus kasutada NATO lippu ja teisi NATO mundrile omaseid elemente. Need on vaid mõned näited sellest, mida lepingulisas B nõuti.

Milošević ei saanud selliste tingimustega nõustuda. Kui leping esitati, ei hakanud Milošević seda kohe tagasi lükkama, sest uskus, et ka Kosovo albaanlased ei nõustu lepingu sätetega. Milošević ootas, mil Kosovo albaanlased lepingu tagasi lükkavad, et siis võtta lepitav suund. Kui aga selgus, et Kosovo delegatsioon oli plaani toetamas, võttis ka Serbia suuna toetuseks. Siiski ei kiirutanud nad sõlmimisega, sest leidsid, et mõningaid lepingu elemente oli vaja selgitada. 15. märtsil 1999. aastal toimus Pariisis lepingu sõlmimise konverents, kus esitati sama leping ilma igasuguste tingimisvõimalusteta. Milošević lükkas plaani tagasi, uskudes, et võimalikke NATO õhurünnakuid takistab Serbiaga heades suhetes olnud Venemaa. Lisaks ei uskunud ta väga laiaulatuslikku pommitusaktsiooni (Crawford 2001-2002:521).

Toonase Jugoslaavia välisministri Živadin Jovanovići sõnul oli NATO teinud enda plaanid Jugoslaaviat rünnata juba enne Rambouillet' rahukonverentsi, sest Jugoslaavia ei nõustunud vabatahtlikult okupatsiooniga. Samuti arvas ka toona Briti kaitseministeeriumis töötanud John Gilbert, kes teatas Briti parlamendile peetud kõnes, et Miloševićile Rambouillet's esitatud nõudmised olid ennekuulmatud ning provokatsioon konfliktiks võrdlemisi tahtlik, kuna oli täiesti võimatu, et Milošević need nõudmised vastu võtaks (Hehir 2006:70).

Antud lepingupunktist lähtudes võib oletada, et Clintoni administratsioon pidas vajalikuks ummikseisu sattunud olukorda lahendada sarnaste sunnimeetmetega, nagu seda oli tehtud Daytoni rahuläbirääkimistel. Et aga Bosnia sõda oli kestnud juba aastaid ning et NATO pommitusaktsioonide tõttu olid serblaste väed pidanud üha enam tagasi tõmbuma, olid serblaste juhid Daytoni rahuläbirääkimistel leplikumad, eriti kuna lääneriigid ei puudutanud neis Kosovo küsimust.

Kui võrrelda Clintoni ja Bush seniori administratsiooni, siis võib öelda, et Clinton oli rohkem wilsonianismist mõjutatud kui Bush, kes pidas Balkanit USA-le ebaoluliseks

piirkonnaks ja seega keskendus Lähis-Ida piirkonnale, kus muuhulgas tekkisid huvid sealsele naftale. Rambouillet' leping on Clintoni wilsonianismi üheks väljenduseks. Rambouillet' leping väljendab nii Kosovo albaanlaste rahvusliku enesemääramisõigust kuid samas austab ka serblaste õigust riiklikule suveräänsusele, kuna toonased rahvusvaheliselt tunnustatud käitumisnormid (Badinteri komisjoni otsused) ei näinud ette Kosovo iseseisvumist. Rambouillet' lepingus on ka sätestatud, et rahvusvahelise administratsiooni all luuakse demokraatlik Kosovo valitsus (Rambouillet ptk 1: artikkel 1 lg 2; artikkel 2; artikkel 6; artikkel 9 ja ptk 2). Lepingu üheks eelduseks on see, et demokraatliku valitsuse all lõppeb vägivald. Rambouillet' leping väljendas ka lääneriikide hegemoonilist ideoloogiat, mille sallimatust teistsuguste (antud juhul marurahvuslike) ideoloogiate tagas sõjaline üleolek. Seetõttu võis Rambouillet's liberaalse „headuse” ja rahu saavutamiseks kasutada „ristisõdijale” omaseid võtteid.

Kui väidetavalt sekkus George H. W. Bush Lähis-Idasse nii realistlikest kui wilsonistlikest kaalutlustest (nii Kuveidi suveräänsus kui ka nafta), siis Clintoni eesmärgiks oli tagada Balkanil stabiilsus, rahu ja inimõigused. Wilsonistlikuks kasuks seejuures oli NATO jõu maksmapanekust tulenev aukartus ja võimu kindlustamine Euroopas. Pärast operatsioon Allied Force'i algust olid *Economist*i juhtkirjas järgmised laused:

„Lääs on komistanud ühe kõige suurema julgustüki otsa pärast Teist maailmasõda. Ta võib tõusta ja hiljem seista uhkena, olles võtnud otsustava võidu. Samas võib ta ka koos oma sõjaklubi NATO-ga kukkuda, olles nõrgem kui kunagi varem oma 50-aastase elu jooksul, ja sel juhul Balkan leegitseb” (The Economist 25.03.1999).

Et NATO oli demokraatlike lääneriikide julgeoleku põhiliseks tagajaks, ei oleks Clinton *Economist*is väljatoodud stsenaariumi näha, eriti kui tegemist oli sündmusega toona unipolaarses maailmas. Seetõttu oli Rambouillet' sunnimeetmeline diplomaatia ja sellele järgnenud operatsioon Allied Force wilsonistlikust aspektist lähtudes olnud vältimatu.

3.2 Operatsioon Allied Force

Ametlike NATO ja USA teadaannete järgi oli õhuoperatsiooni eesmärgiks Jugoslaavias peatada vägivald Kosovo albaanlaste vastu. Enne õhurünnakuid teatas NATO, et nende sõjaline tegevus oli suunatud Jugoslaavia armee ja politsei eriüksuste vägivaldsete rünnakute vastu, et nõrgestada nende võimet põhjustada edasist humanitaarkatastroofi. President

Clintoni sõnul oli õhurünnakutel kolm eesmärki: esiteks näidata NATO tõsimeelset vastuseisu agressioonile ja toetada rahu; teiseks heidutada president Miloševići kaitsetute tsiviiliskute vastaseid rünnakuid jätkamast; kolmandaks vähendada Jugoslaavia sõjalist võimet (Nardulli jt 2002:21-22). NATO õhurünnakute läbiviimist algatas (vt lk 26) ja NATO tegevust juhtis USA (vt lk 16, lk 31 järgmine lõik, lk 32).

USA administratsioon ei soovinud algselt antud konfliktis kasutada maavägesid, sest nad uskusid, et sellele ei oleks piisavat poliitilist tuge. Ameerika Ühendriigid olid alguses tõrksad isegi konfliktijärgsesse rahuoperatsiooni maavägesid panustama ning nõudsid endale rahuvalvesektorit, mida on kõige kergem hallata. President Clinton ütles 24. märtsil peetud kõnes, et USA väed võivad Kosovos küll rahu valvata, kuid ta ei soovi, et nad seal sõdiks. Ta lisis hiljem, et maavägede paigutamise võib tekkida võimalus, et neid ei saagi hiljem enam kriisipiirkonnast ära tuua. Presidendi avaldust toetas ka USA kaitseministeeriumi pressiesindaja Kenneth Bacon. Maavägede mittekasutamisel olid poliitilised põhjused, sest teised NATO riigid olid samuti nende kasutamise vastu ning vastasel korral oleks NATO antud kriisiolukorras poliitiliselt lõhestuda. Lisaks oli ebatõenäoline, et USA Kongress oleks heaks kiitnud maismaaooperatsiooni rahastamise. Siiski olid antud otsusel ka negatiivsed tagajärjed, kuna Milošević suutis ilma NATO maavägede sekkumiseta kauem vastu pidada (Nardulli jt 2002:22-23).

Operatsiooni alguses lubati õhurünnakuid vaid vähese hulga sihtmärkide pihta. Et NATO peamiseks eesmärgiks oli sundida Jugoslaavia vägesid lõpetama vägivaldset Kosovo albaanlaste vastu, ei saanud allianss jätta endast ebainimlikku muljet. Seetõttu olid reeglid rünnakuteks vägagi piiravad, peegeldades NATO eesmärke ja moraalseid väärtusi. Enne luba pommitamiseks pidid piloodid saada sihtmärkide positiivse tuvastuse ning keelatud oli rünnata vastase armee sõidukeid, kui need asusid tsiviilsõidukite läheduses (Nardulli jt 2002:27).

Jugoslaavia armee kasutas vanema põlvkonna õhutõrjerelvi. Siiski oli neil piisavalt lähi- ja keskmaa laskeulatusega maa-õhk tüüpi rakette ja õhutõrjekahureid, mistõttu pidid NATO lennukid püsima vähemalt 4500 meetri kõrgusel. See aga vähendas rünnakutäpsust ja keerulisem oli vältida tsiviilohvreid (Nardulli jt 2002:27-28). NATO laiendas ettevaatlikult ja järkjärguliselt lubatud sihtmärkide ulatust ja 28. märtsil 1999. aastal andis Põhja-Atlandi Nõukogu loa rünnata statsionaarseid sihtmärke kõikjal Serbias ning Jugoslaavia vägesid

Kosovos, mis olid laiendanud etnilist puhastustööd. 1. aprillist hakkas NATO ründama Serbia infrastruktuuri, nende hulgas sildu. 12. aprillil tabas NATO Pančevo naftatööstlustehast. Järkjärguliselt suurendati ka rünnakute intensiivsust (Nardulli jt 2002:31-33).

23.-24. aprillil 1999. aastal toimus Washingtonis NATO tippkohtumine. Tippkohtumisel esitati president Miloševićile viis nõudmist: lõpetada sõjategevus ning Kosovo albaanlaste vastu suunatud agressioon; tuua Kosovost välja sõjavägi, politsei ja paramilitaarsed üksused; lubada Kosovosse rahvusvahelised relvajõud (ehk NATO väed); lubada sõjapõgenikel koju naasta; töötada Rambouillet' kokkuleppel põhineva lepingu koostamiseks. Samal tippkohtumisel rõhutati, et NATO seisab Kosovos demokraatia, inimõiguste ja õigusriigi eest ning NATO kindlasti ei jää antud konfliktis kaotajaks. Vahetult enne tippkohtumist laiendati ka ründetegevust Jugoslaavias (Nardulli jt 2002: 36-37).

Kui oli selgumas, et Jugoslaavia ei kavatse NATO esitatud nõudmisi täita, hakati taas mõtlema maavägede kasutamisele. Siiski jõuti arusaamale, et maavägesid konfliktis ei kasutata (Nardulli jt 2002:38). Plaan tõusis taas päevakorda umbes kuu aega hiljem, 1999. aasta juuni alguses, kui USA julgeolekunõunik Samuel Berger esitas president Clintonile kolmeosalise tegevuskava: relvastada Kosovo albaanlased; jätkata pommitamist kuni 2000. aasta kevadeni võimalikuks maismaarünnaku puhul; viia läbi maismaainvasioon 1999. aasta sügisel. Enne kui president Clinton sai maismaainvasiooni kasuks otsustada (Nardulli jt 2002:41), jõudis president Milošević 2. juunil kapituleeruda. Ametlikult lõpetati operatsioon Allied Force 9. juunil (Nardulli jt 2002:43-44).

NATO tegevuse järkjärguline laienemine (algsest ettevaatlikust lähenemisest oli saanud otsustavust täis rünnakutegevus, mis peaaegu oleks kulmineerunud maismaainvasiooniga) näitas seda, et NATO ei tohtinud mitte mingil juhul antud konfliktis kaotajapooleks jääda. Kui algselt üritati jätta NATO ründetegevuses organisatsioonist inimlikku muljet, pöörates tähelepanu alliansi moraalsetele väärtustele ka pommitusaktsiooni juures (säasta tsiviilisikuid), siis konflikti edenedes sellele enam nii väga tähelepanu ei pööratud. Näiteks 21. aprillil, kaks päeva enne NATO tippkohtumist toimunud rünnakus Belgradi raadio- ja televisioonijaamale hukkus 16 inimest (Nardulli jt 2002:37). Juuni alguses tehtud ettepanek Kosovo albaanlaste relvastamiseks oleks ilmselt tähendanud aga pikaajalisemat etnilist konflikti ning maavägede paigutamine tõelist maismaasõda (Nardulli jt. 2002:37). NATO

sõjategevuse laiendamine oli seotud ka organisatsiooni loomise 50. aastapäevale pühendatud tippkohtumise toimumisega konflikti ajal, sest antud tähtpäeva puhul ei olnud võimalik näidata NATO nõrkust.

Sellegipoolest on operatsiooni Allied Force'i kritiseeritud (toona) Loughborough ülikooli professori Mark Webberi poolt kahest aspektist: esiteks ei suudetud õhurünnakute abil vähendada Kosovos toimunud etnilist vägivalda, vaid see pigem laienes; teiseks puudus operatsioonil seaduslik alus, sest NATO-l ei olnud rünnakuteks ÜRO Julgeolekunõukogu luba. Webberi sõnul sai Kosovost pärast operatsiooni provints, kus puudus õigusriik, avaliku teenistuse struktuurid ja toimiv majandus ning lisaks sellele oli probleem sõjapõgenikega. Kosovos lakkas pärast Allied Force'i kuritegevus ja nüüdseks serblaste ja romade vastu suunatud etniline vägivald. Operatsiooni läbiviimise kohta ütles Webber, et järkjärgulise väekontingendi suurendamise abil naaberriikides (Albaanias ja Makedoonias) oleks olnud võimalik Serbiat heidutada või siis vähemalt aeglustada nende tegevust etnilise puhastuse elluviimisel (Webber 2009:454-456).

Suurbritannia toonane kaitseminister George Robertson aga väitis, et NATO tegevus on õiguslikult põhjendatud üldtunnustatud põhimõttega, et ekstreemsetes humanitaarkatastroofi tingimustes on jõukasutus lubatud. Antud väidet toetasid ka toonased NATO peasekretär Javier Solana, Ühendkuningriigi peaminister Tony Blair ja Saksamaa välisminister Joschka Fischer (Webber 2009:455). Nimetatud poliitikuid toetas ka 2000. aastal ka praegune Rahvusvahelise Kohtu kohtunik Christopher Greenwood, kes leidis, et õigustus operatsiooni läbiviimiseks on sarnane sellele, mis esitati 1991. ja 1992. aastal Iraagi puhul, kui sekkuti tsiviilelanikkonna vastu suunatud repressioonide ärahoidmiseks. Ta leidis, et rahvusvahelise õiguse kohaselt on humanitaarkaalutlustel sõjaline sekkumine lubatud ning see kehtib ka Kosovo puhul (Greenwood 2000:928-929). Aasta pärast operatsiooni Allied Force'i otsustas ka Endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali prokurör, et ei ole alust algatada NATO õhuoperatsiooni osas juurdlust, kuid kriitikute hinnangul on see otsus poliitiliselt motiveeritud ja õiguslikult ebakorrektnel (Webber 2009:456).

Pärast konflikti lõppu jäi Kosovo rahvusvahelise administratsiooni juhtimise alla (Ker-Lindsay 2009:147) ning Kosovo küsimusele hakati leidma lõpplahendust. Järjest

ebatõenäolisemaks muutus võimalus Kosovo jätkamine Serbia koosseisus ning algas ettevalmistus Kosovo iseseisvumiseks (Ker-Lindsay 2009:153).

Siinkohal tuleb välja Clintoni administratsiooni Külma sõja järgne wilsonianism. Nõukogude Liidu kadumisega olid riskid mõjuvõimu laiendamiseks väiksed ja võimalik kasu suur. Seega julgetigi võtta vastu otsused ultimaatumi esitamiseks riigile, mille lähedasimaks liitlaseks oli Venemaa. Et wilsonistliku arusaama järgi on sõda halb ja seda põhjustavad halvad inimesed, andis see moraalse õiguse USA poolt juhitud NATO-le Jugoslaaviat sõjaliselt mõjutada, et halb Milošević alistada. Seda väljendas Clintoni administratsiooni poolne Kosovo olukorra võrdlemine Teisele maailmasõjale eelnenud Müncheni konverentsi aegse perioodiga, mil Hitlerile anti järele. Clinton lubas antud olukorras ajaloo vigu mitte korrata (Paris 2002:435). Poliitilises retoorikas tähendas see ka jõukasutuse põhjendamist ekstreemsetes humanitaarkatastroofi tingimustes. Kuna Kosovo jäi rahvusvahelise administratsiooni hallata, suudeti Kosovo aladele viia ka demokraatiat. NATO prestiiž kasvas ning sellele liidule oldi leitud ka Külma sõja järel praktiline rakendus kaitsta maailmas oma moraalset väärtusi (demokraatia, inimõigused, õigusriik).

Peatükki kokkuvõtteks võib öelda, et nii Rambouillet' rahukõneluste kui ka operatsioon Allied Force'i juures võib näha USA dikteerimise all olnud NATO üha kasvavat otsustavust oma tahtmine maksma panna. Rambouillet' rahuleppe tingimustel kaotajaks jäänud Kosovo albaanlased - kelle iseseisvuspüüdlusi leppes ei kajastatud ning kelle tulevikustaatus oleks olnud Jugoslaavia föderatsiooni Serbia Vabariigi koosseisus – võitsid vähemalt poliitilises mõttes operatsioonist Allied Force'i tulemustest. Lääneriikide toetuse Kosovo albaanlastele määras ära asjaolu, et nad otsustasid Rambouillet' lepinguga nõustuda, kuigi varem oli ka Kosovo albaanlaste Vabastusarmeed peetud terroristlikuks organisatsiooniks, millega lääneriigid end siduda ei tahtnud.

Lääneriikide kannatuse katkemist Kosovo kriisis näitas Rambouillet' rahukõneluste sunnidiplomaatia, mis kajastus nii Kosovo albaanlaste hoiatamises neid allakirjutamisest keeldumise puhul toetuseta jätmast kui ka Rambouillet' lepingulisas B, mis tähendas praktiliselt Jugoslaavia okupeerimist NATO vägede poolt. NATO otsustavust ei suutnud ette näha isegi Slobodan Milošević, kes lepingu allkirjastamisest loobumisel ei oodanud väga laiaulatuslikku pommitusaktsiooni. Milošević oli Rambouillet' rahuleppe esitamisel kahe

halva valiku ees, kuid tagantjärele võib öelda, et ta valis neist kahest halvema, sest lõppkokkuvõttes kaotati faktiliselt Kosovo.

Lääneriikide ja eelkõige USA sunnidiplomaatia sai alguse Daytoni rahukõnelustest, mida üritati ka Rambouillet' juures rakendada. Et aga Bosnia sõja puhul oli USA juba varasemalt õhurünnakuid korraldanud, olid toona serblaste esindajad leplikumad. Sunnidiplomaatia juurde käiv hoiatus sai tegelikkuses operatsiooniga Allied Force, mis samuti näitas USA ja teiste NATO liikmesriikide üha kasvavat otsustavust konflikt enda kasuks pöörata, kuna järjest laiendati sihtmärkide ulatust ning lõpuks kaaluti isegi maavägede kasutamist. Ehkki operatsioon oli suunatud agressiooni ja tsiviilisikute vastaste rünnakute peatamiseks, mida väljendas ka operatsiooni alguses NATO vägede ettevaatlikkus, siis konflikti arenedes võeti võidu saavutamiseks kasutusele üha karmimad abinõud. Selle põhjuseks võib olla NATO soov enda tugevust näidata, mida nad lõppkokkuvõttes suutsidki. *Economisti* sõnade järgi „komistas NATO ühe kõige suurema julgustüki osta pärast Teist maailmasõda, ta tõusis ja seisis hiljem uhkena, olles võtnud otsustava võidu”. USA oli NATO kaudu kindlustanud oma mõjujõu Euroopas.

Kokkuvõte

Käesolevas bakalaureusetöös käsitlesin USA välispoliitilist wilsonistlikku lähenemise rakendamist 1999. aasta NATO operatsiooni Allied Force'i näitel. Töö eesmärgiks oli tõestada, et operatsioon Allied Force ei olnud pelgalt sekkumine humanitaarkaaluks, vaid wilsonistlikust filosoofiast tingitud vahend kindlustada mõjuvõim Euroopas. Töö põhiküsimuseks oli: kuidas mõjutas wilsonianism USA otsuseid Kosovo kriisi lahendamisel? Töö eesmärgi saavutamiseks jaotati bakalaureusetöö kolme peatükki, millest esimeses on raamistatud wilsonianism ja selle areng Külmas sõjas ja selle järgselt, teises peatükis on antud ülevaate USA ja NATO otsustest Jugoslaavia lagunemisel ja kolmandas on analüüsitud operatsioonile Allied Force eelnenud Rambouillet' rahulepet ja operatsiooni Allied Force'i täideviimist 1999. aastal.

Wilsonianism on iseenesest 20. sajandi Ameerika internatsionalismi üks haruteooria rahvusvahelistes suhetes. Selle põhineb on kinnisideedel globaalsetest ohtudest USA-le, mistõttu on wilsonistide peamiseks eesmärgiks demokraatia levitamine, kuna tõenäosus, et demokraatlikud riigid USA-d ohustaksid, on väiksem kui mittedemokraatlike riikide puhul. Seetõttu on wilsonianismi üheks keskseks vahendiks USA julgeoleku tagamiseks demokraatia levitamine väljaspool Ameerika Ühendriike. Teiseks vahendiks on majandus, sest wilsonistid usuvad rahvusvahelise vabakaubanduse liberaliseerivasse jõudu, kuna riikidevaheline kaubandus vähendab sõjaohu. Wilsonianism on oma olemuselt hegemooniline ideoloogia, sest see on sallimatu konkureerivate ideoloogiate suhtes. Wilsonistid jagavad maailma halvaks ja heaks, milles head on demokraatlikud riigid ja halvad mittedemokraatlikud. Et wilsonistide arvates põhjustavad sõda halvad riigid, tuleb sõja vältimiseks halvad muuta heaks ehk demokraatlikuks. Demokraatia juurde käivad komponendid on ka inimõiguste kaitse ja õigusriik.

Külma sõja alguses paika pandud wilsonistliku välispoliitika põhimõtteks oli kaitsta demokraatlikku maailma ja liberaalset tsivilisatsiooni, kuid Nõukogude Liidu ja USA vahelise vastuseisu tõttu kujunes see alaliseks ohjeldamispoliitikaks. Peamiseks probleemiks Harry Trumani valitsusajal oli Kreeka ja Türgi kaitsmine kommunismi eest, mida tehti majandusliku ja sõjalise abiga. Trumani doktriinist kasvas välja Marshalli plaan, mis oli üheks wilsonistlikuks meetodiks kaitsta liberaaldemokraatlikku maailma majanduslike vahenditega. Seeläbi kasvatati ka mõjujõudu Lääne-Euroopas. Dwight Eisenhoweri kaitses

samuti liberaaldemokraatiat, riikide suveräänsust ja enesemääramisõigust, kuid selleks kasutas Lähis-Idas erinevate liitude loomise taktikat. Eisenhower tuli välja doominoteooriaga, mis tähendas seda, et ühe riigi või piirkonna langemisega langevad ka seda ümbritsevad riigid või piirkonnad. Doominoteooria oli nähtav ka Clintoni administratsiooni arusaamades, sest Balkani konfliktide puhul kardeti selle kandumist Euroopa tuumikusse. Seda väljendas Clintoni kõnes ajaloolise Balkani kui Euroopa „püssirohutünni” metafoori taaskasutamine. Reagani wilsonianism ja ohjeldamispoliitika oli eelkäijatest erinev ja palju ründavam, sest toetati kommunismivastaseid vastupanuliikumisi Afganistanis, Nicaraguas, Angolas ja Kambodžas, et Nõukogude kontrolli teatud sotsialistlike riikide üle vähendada. Oluline on siinkohal märkida, et kui eelnevalt väljatoodud presidendid olid oma välispoliitilises suunitluses keskendunud teatud piirkondadele – Truman Euroopale ja Eisenhower Lähis-Idale – siis Reagan keskendus pigem erinevais paigus asuvate riikide poliitilisele suunitlusele.

Külma sõja lõppedes tuli esile need USA wilsonianismi alged, mida olid varem varjutanud Nõukogude Liidu ja USA vahelise rivaalitsemise geopoliitilised aspektid ning olulisemaks oli muutunud ÜRO roll konfliktide lahendamisel. Külma sõja järgsel perioodil olid riskid mõjujõu laiendamiseks väiksed ja võimalik kasu suur. Toonase presidendi George H. W. Bushi jaoks oli esimeseks väljakutseks Lahesõda, mistõttu jäid tema välispoliitikas Balkani sündmused varju. Jällegi oli USA president keskendunud ühele piirkonnale, Bushi puhul Lähis-Idale.

President Clintoni suurimaks katsumuseks olid aga sündmused Balkanil. Clintoni administratsiooni välispoliitika raskuskeskmeks sai seega Euroopa. Et doominoteooria järgi ähvardas Jugoslaavia lagunemine ka Euroopa tuumikriikide stabiilsust ja sellega riikidevahelist vabakaubandust ning kaalul oli ka NATO maine ja elujõulisus, mis on USA instrumendiks hegemoonia säilitamiseks Euroopas, tuli Balkanil tegutseda otsustavalt. Lisaks kõigele muule tuli hoida tagasi humanitaarkatastroofi ja kaitsta inimõigusi. Kui Bosnia sõjas oli ÜRO mandaat piiratud ja seetõttu käitusid ÜRO rahuvalvejõud sõjas võrdlemisi hambutult, siis Clinton kasutas rahu saavutamiseks otsustavalt jõudu, suunates serblaste vastu õhurünnakud. Reaganile sarnaselt kasutas Clinton antud konfliktis vaenlase vastu kohalikke võitlejaid (horvaate ja bosniakke), kes hoolitsesid maismaarünnakute eest. Nii suudeti konflikt lõpule viia, säilitada Bosnia-Hertsegoviina riiklik terviklikkus ja panna sõdinud osapooli Daytonis rahuleppele alla kirjutama.

Et Bosnia sõja lõpuks oli USA mõju piirkonnas kasvanud, ei saanud nad jääda kõrvale ka Kosovo konfliktist, mis oli diplomaatiliselt ja poliitiliselt äärmiselt keeruline juhtum. Kui konflikti alguses ei suutnud ÜRO ega USA vaenutegevuse lõpetamiseks midagi ette võtta ning kriisist tulenev ebastabiilsus ähvardas tervet Balkani piirkonda, kuna albaanlased elasid ka Makedoonias ja Bosnia riiklus oli habras, kasutas USA oma mõjujõudu, sundides vaenutsevaid osapooli Rambouillet' lepingule – mille tingimused olid mõlemale konfliktis osalenud poolele vastuvõetamatud – alla kirjutama. Sellest keeldunud Serbiat karistati aga operatsiooniga Allied Force. Siinkohal tasub meelde tuletada, et operatsioon Allied Force'i algatamisega ei peatatud humanitaarkatastroofi, vaid see pigem laienes. Lõppkokkuvõttes sai aga NATO näidata oma jõudu Euroopas, olgugi, et ilma ÜRO Julgeolekunõukogu loata, kuid lõppkokkuvõttes kuulutati see kriitikute pahameeleks seaduslikult õigustatud interventsiooniks.

Operatsioon Allied Force ei olnud pelgalt sekkumine humanitaarkaalutlustel, vaid wilsonistlikust filosoofiast tingitud vahend kindlustada mõjuvõim Euroopas, sest Clintoni administratsioonile omase doominoteooria järgi kanduks Euroopa äärealadel toimuv konflikt edasi Euroopa tuumikriikidesse, mis omakorda ohustaks rahvusvahelist vabakaubandust kui liberaliseerivat jõudu, mis oleks wilsonistlikust ideoloogiast lähtudes USA-le ohtlik. Lisaks sekkuti Balkani konfliktidesse NATO tugevuse säilitamiseks, sest NATO mittesekkumise puhul oleks selle organisatsiooni mõte (Külma sõja järgses maailmas) ja maine alla käinud, mis omakorda oleks tähendanud tähtsa USA hegemoonia säilitamise instrumendi hääbumist. Seetõttu kasutati Rambouillet's sunniviisilist diplomaatiat ja esitati konflikti osapooltele ultimaatumeid. Rambouillet' leping oli samuti iseenesest koostatud wilsonistliku eeldusega, et demokraatlike institutsioonide paigaldamisel konflikt lõpeb. Ka operatsiooni Allied Force viidi läbi nii, et see mitte mingil juhul läbi ei kukuks. Oma eesmärkide saavutamiseks laiendati pidevalt sihtmärkide ulatust ning lõppkokkuvõttes oldi peaaegu isegi valmis maismaainvasiooni planeerimiseks. Kosovo konfliktis oli oluline ka NATO enda vägede kaitse, mistõttu ei suudetud ära hoida laiemat humanitaarkatastroofi, mida ametlikult tuldi tõkestama. Seega oli Kosovo konflikt ja operatsioon Allied Force üheks USA wilsonistliku välispoliitika episoodiks.

Kasutatud kirjandus

1. Auerswald, David P. (2004) – ‘Explaining Wars of Choice: An Integrated Decision Model of NATO Policy in Kosovo’, *International Studies Quarterly*, Vol 48, No 3, lk 631-662
2. Brändström, Annika; Malešič, Marjan (2004) – ‘Crisis management in Slovenia: Comparative perspectives’, Stockholm, Elanders Gotab, lk 58, 60-61
3. Burg, Steven L., Shoup, Paul S. (1999) – ‘The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention’, New York, M.E. Sharpe, Inc.
4. Byman, Daniel L.; Waxman, Matthew C. (2000) – ‘Kosovo and the Great Air Power Debate’, *International Security*, Vol 24, No 4, lk 5-38
5. Caplan, Richard (1998) – ‘International Diplomacy and the Crisis in Kosovo’, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol 74, No 4, lk 751-756
6. Crawford, Timothy W. (2001-2002) – ‘Pivotal Deterrence and the Kosovo War: Why the Holbrooke Agreement Failed’, *Political Science Quarterly*, Vol 116, No 4, lk 434-435, 506, 510, 520-521
7. Finlan, Alastair (2009) – ‘The Gulf War of 1991’, New York, The Rosen Publishing Group Inc.
8. Greenwood, Christopher (2000) – ‘International Law and the NATO Intervention in Kosovo’, *The International and Comparative Law Quarterly*, vol 49, no 4, lk 928-929
9. Hehir, Aidan (2006) – ‘The Impact of Analogical Reasoning on US Foreign Policy towards Kosovo’, *Journal of Peace Research*, Vol 43, No 1, lk 70
10. Hoffmann, Stanley (1995) – ‘The Crisis of Liberal Internationalism’, *Foreign Policy*, No 98, lk 166-167
11. Howard, Harry N. (1972) – ‘The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine’, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol 401, America and the Middle East, lk 86-90
12. Ker-Lindsey, James (2009) – ‘From autonomy to independence: the evolution of international thinking on Kosovo, 1998-2005’, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol 11, No 2, lk 143–147, 153
13. Lagon, Mark P. (1992) – ‘The International System and the Reagan Doctrine: Can Realism Explain Aid to ‘Freedom Fighters’?’, *British Journal of Political Science*, Vol 22, No 1, lk 39, 46

14. Layne, Christopher (2006) – ‘The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present’, New York, Cornell University Press
15. Nardulli, Bruce R.; Perry, Walter L.; Pirnie, Bruce; Gordon IV, John; McGinn, John (2002) – ‘Disjointed War: Military Operations in Kosovo, 1999’, Santa Monica, Arlington, Pittsburgh, RAND, lk 21-24, 27-28, 31-33, 36-38, 41, 43-44
16. Nation, R. Craig (2003) – ‘War in the Balkans, 1991-2002’, Carlisle, Strategic Studies Institute
17. Ninkovich, Frank (1999) – ‘The Wilsonian Century: U.S. Foreign Policy since 1900’, London, The University of Chicago Press, Ltd.
18. Paris, Roland (2002) – ‘Kosovo and the Metaphor War’, Political Science Quarterly, Vol 117, No 3, lk 434-435
19. Rambouillet rahulepe (1999) – ‘Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo’, Rambouillet, 23.02.1999, <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm>
20. Rich, Roland (1993) – ‘Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union’, European Journal of International Law, Vol 4, No 1, lk 40, 43-44
21. Russell, Richard (2000) - 'American diplomatic realism: A tradition practised and preached by George F. Kennan', Diplomacy & Statecraft, Vol 11, No 3, lk 162
22. Satterthwaite, Joseph C. (1972) – ‘The Truman Doctrine: Turkey’, Annals of The American Academy of Political and Social Science, Vol 401, America and the Middle East, lk 74
23. Schindler, John R. (2008) – ‘Europe’s Unstable Southeast’, Naval War College Review, Vol 61, No 4, lk 16-18
24. Steigerwald, David (1994) – ‘Wilsonian Idealism in America’ New York, Cornell University Press
25. Zakošek, Nenad (2008) – ‘Democratization, State-building and War: The Cases of Serbia and Croatia’, Democratization, Vol 14, No 3, lk 593, 597-598
26. Talbott, Strobe (2000) – ‘Self-Determination in an Interdependent World’, Foreign Policy, No 118, lk 152-163
27. The Economist (1999) – ‘Stumbling into war’, The Economist, 25.03.1999
28. Webber, Mark (2009) – ‘The Kosovo War: a recapitulation’, International Affairs - Blackwell Publishing Ltd/The Royal Institute of International Affairs, Vol 85, No 3, lk 450-456

Influences of Wilsonianism on the US Foreign Policy: the Case Study of NATO

Operation Allied Force in 1999

Mattias Jõesaar

Summary

In 1999 NATO attacked Yugoslavia for causing an ethnic conflict and a humanitarian catastrophe in Kosovo. The alliance did not use ground forces, but conducted the operation by air strikes. The given bachelor's thesis shows on a certain case study how the US implements its Wilsonian foreign policy. The subject is still topical, as the Wilsonian approach is still followed in the US foreign policy and therefore one could predict how certain crises might be dealt with.

The purpose of the thesis was to prove that the Operation Allied Force was not merely a humanitarian intervention, but also a Wilsonian mean to consolidate US influence in Europe. For this purpose I framed the concept of Wilsonian foreign policy during the 20th century, presented the facts about Kosovo policy and strategic approaches and finally allocated the Operation Allied Force in the frame of Wilsonian US foreign policy decision-making process. The expected results of the thesis were that the US participation in the Kosovo conflict settlement derived from the Wilsonian approach of the foreign policy.

I concluded that the Operation Allied Force was not merely an intervention, which derived from humanitarian considerations, but also a Wilsonian mean to consolidate influence in Europe, because according to domino theory – peculiar to Clinton administration – the conflict in the peripheral Europe could spread into Europe's core states, which could be dangerous to the USA. In addition, the involvement in the Balkan conflicts consolidated NATO's strength and importance. NATO is the main US instrument to exercise hegemony over Europe and therefore it could not fail, otherwise it would show signs of weakness. For this purpose, the West – lead by the USA – used a form of coercive diplomacy during the negotiations at Rambouillet. The Rambouillet Accord itself was based on Wilsonian assumptions that when democracy is implemented, the conflict ends. The Operation Allied Force was conducted in a way that it could not fail. The range of targets was gradually increased and in the end the Clinton administration was on the verge of agreeing to a ground invasion, but Slobodan Milošević decided to capitulate before the decision could be taken. However, due to the protection of NATO forces the wider humanitarian catastrophe could

not be prevented. In conclusion, the Kosovo conflict and the NATO intervention can be considered an episode of Wilsonian US foreign policy.